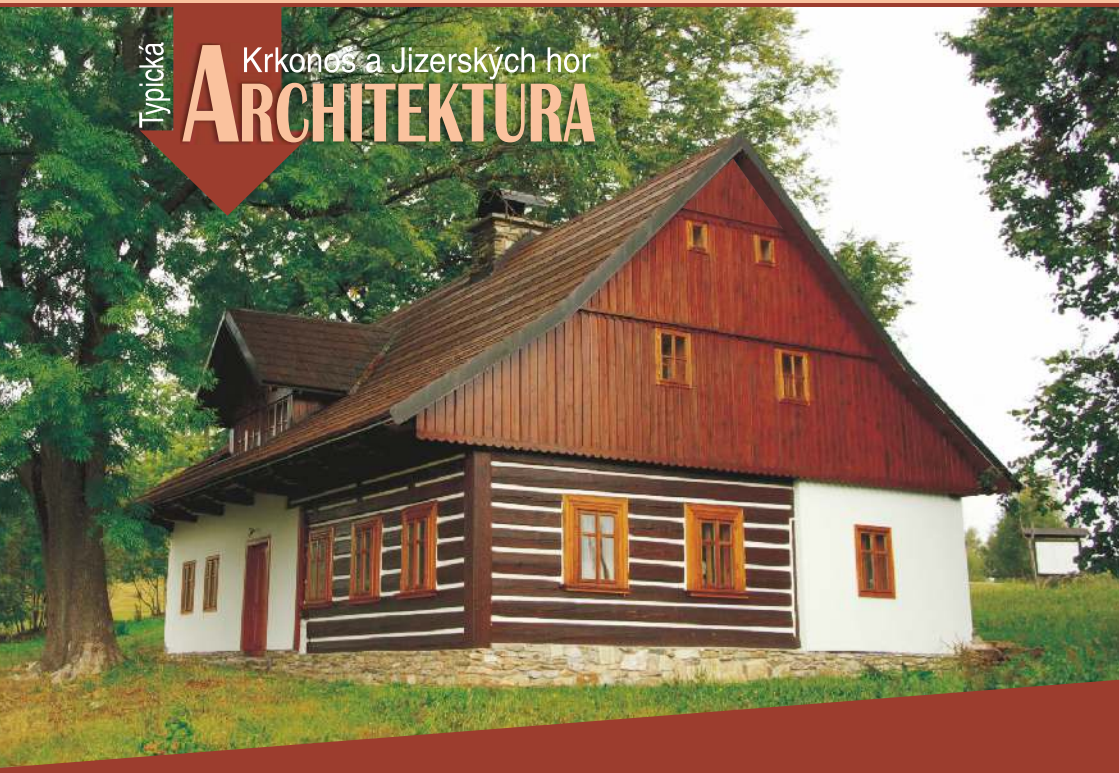

TYPICKÁ ARCHITEKTURA KRKONOŠ A JIZERSKÝCH HOR

Inspirační příručka pro stavebníky a projektanty

SPRÁVA KRKONOŠSKÉHO NÁRODNÍHO PARKU

www.krnap.cz

Cíl 3 / Cel 3 2007–2013

EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ / EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO
PŘEKRAČUJEME HRANICE / PRZEKRACZAMY GRANICE

KARR SA

Projekt je spolufinancován z prostředků ERDF prostřednictvím Euroregionu Glacensis.

ÚVODEM **2-4**
Zamyšlení nad současným stavem 2-3
Je možné vůbec radit? 4

UMÍSTĚNÍ STAVBY A PŮDORYS **5-7**
Rozptýlená zástavba 5
Orientace hřebene, Výškové usazení, Odvodnění 6
Půdorys 7

NOSNÉ KONSTRUKCE **8-13**
Dřevěný dům 8
Roubení 9
Spárování, Základy 10
Výměna roubení 11
Výběr dřeva, Sesychání, Rámové konstrukce 12
Značení trámů, Rozvržení dispozice, Patrovitost 13

OKNA A DVEŘE **14-20**
Konstrukce 14
Počet a umístění oken 15
Dělení a otvírání oken 16-17
Obložky 18-19
Dveře 20

PLÁŠŤ STAVEB **21-28**
Roubení a jeho barevnost 21
Dřevěné obklady stěn 22-24
Plášť vícepodlažních budov 24
Štíty, Skladba štítů 25-26
Barevnost štítů 26
Další obklady štítů, Povrch zděných stěn 27
Slohové fasády, Reklamy 28

KROVY **29-36**
Sedlová střecha 29
Pultová střecha, Stropní trámy, Krov 30
Typy krovů 31
Zvalbení, Přesah střechy, Laťování 32
Bednění střechy, Zpřístupnění půdy, Maloúpský seníkový vikýř 33
Malý seníkový vikýř, Velký seníkový vikýř, Obytné polopatro 34
Prosvětlení podkroví, Přední vikýř, Střešní okno 35
Komíny, Zateplení, Rekreační domy 36

STŘEŠNÍ KRYTINA **37-40**
Šindel a došky, Térová lepenka 37
Břidlice, Eternit 38
Novodobé krytiny 39
Obecné zásady i detaily 40

PŘÍSTAVBY LIDOVÝCH DOMŮ **41-46**
Zádveří a kolna 41-42
Ryzalit 42-43
Kolmé přístavby 43-44
Rozšíření a prodloužení půdorysu 45-46
Verandy, Lednice 46

DOPLŇKOVÉ STAVBY **47-49**
Stodoly 47-48
Kolny 48
Špýchárky a mačkárny, Grily a bazény 49

OKOLÍ TRADIČNÍCH DOMŮ **50-53**
Příjezdová komunikace a parkování vozidel 51
Trasy a jiné vodorovné plochy, terénní úpravy, Oplocení 52
Vegetace 53

NAVRHOVÁNÍ STAVEB **54-60**
Na území národního parku a ochranného pásma z pohledu státní správy 54-56
Povolování staveb na území CHKO Jizerské hory 57-58
Památková ochrana na území Krkonoš a Jizerských hor 59-60

ZAMYŠLENÍ NAD SOUČASNÝM STAVEM

Nemůže být pochyb o tom, že architektura určitých oblastí má, či v minulosti měla, jisté jednoticí rysy, které jí propůjčují určitou míru charakterističnosti a originality. Jsou dokonce oblasti, jimž teprve právě typická architektura dává jejich samozřejmě přejímanou identitu. Namátkově jmenujme třeba hrázděné stavby Chebska či štíty statků lidového baroka na jihočeských Blatech. Krkonoše a Jizerské hory sice nejsou charakterizovány především architekturou, ale i ta se podílí na tvorbě jejich nezaměnitelné tváře, což si leckdy uvědomíme až tehdy, začnou-li do typické zástavby pronikat cizorodé prvky.

Jizerské hory i Krkonoše jsou lidskou činností několika staletí natolik ovlivněny, že člověk patří k jednomu z nejpodstatnějších krajinotvorných činitelů. Chráníme-li tedy obě dotčená pohoří pro jejich vysokou přírodovědnou a krajinnou hodnotu, chráníme je také díky tomu, co vytvořili naši předkové. Tyto hodnoty se však na rozdíl od přírodních dovedou jen velmi omezeně při životě udržovat vlastní silou, či přesněji setrvačností, naopak vyžadují aktivní přístup současného člověka.

Zatímco ochranou životního prostředí a zachováním přírodních podmínek můžeme chránit a uchovávat i druhy dosud dobře nepoznané, u lidských výtvorů bychom toho dosáhli jen přísným zákazem jakékoli další tvůrčí činnosti a přísné konzervace stávajícího, což ovšem není možné. Chceme-li tedy uchovat ráz krajiny takový, jaký se nám líbí a pro který jsme se rozhodli to které území nejen chránit, ale také vyhledávat k rekreaci, musíme uchovat i jeho architekturu.
To ovšem předpokládá, že ji dobře známe a charakteristické prvky umíme rozpoznat a pojmenovat.

Při cestách do zahraničí si jistě mnohý všiml, jak v leckterých ekonomicky a kulturně vyspělých zemích úzkostlivě a dlužno říci že i spontánně udržují typický ráz architektury, kterému též přizpůsobují novostavby. Je pak jedno, mluvíme-li o dřevěných stavbách na úbočích alpských velikánů, či o kamenných domech uprostřed vlnovek francouzských vinic nebo anglického venkova. S jistě nepříliš velkou měrou nadsázky se dá hovořit o tom, že kulturní úroveň národa se pozná i podle vztahu ke své hmotné minulosti.
V tomto směru na tom naše země není nejlépe. Vedle všeobecných negativních faktorů vyplývajících ze společensko-hospodářských změn 20. století situaci Krkonoš a Jizerských hor ještě zhoršuje velká rána kulturní kontinuitě, způsobená odsunem větší části jejich obyvatelstva po druhé světové válce. Současný sílící tlak na hospodářské využití hor zejména v oblasti turistického ruchu a s ním související intenzivní stavební činnost musely otevřít oči každému jen trochu všímavému člověku, kterého nedokázaly probudit početné výplody architektů a stavitelů minulého režimu.

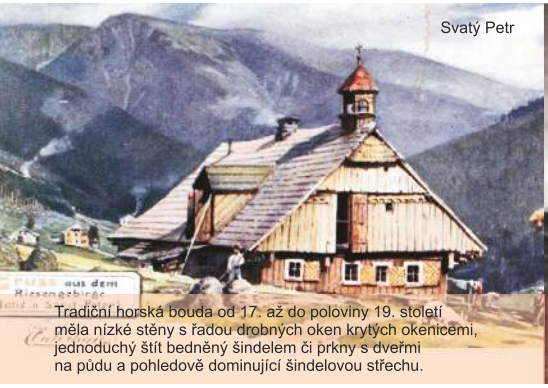

Tradiční horská bouda od 17. až do poloviny 19. století měla nízké stěny s řadou drobných oken krytých okenicemi, jednoduchý štít bedněný šindelem či prkny s dveřmi na půdu a pohledově dominující šindelovou střechu.

Turismus pozměnil velkou část významnějších bud a tak ve 20. letech 20. století již byla stará bouda na Pláni spíše výjimkou.

Horní Mísečky

Současná zástavba sloužící turismu se i přes odkazy na tradiční prvky projevuje v krajině značně negativně. Především ruší svoji přehuštěností a velikostí, místy podtrženou nežádoucí unifikovaností.

Špindlerův Mlýn

Turismus začal nejprve ovlivňovat vzhled obcí, které se stávaly rekreačními středisky. Patrové penziony a hotely se sedlovými střechami mírnějšího sklonu, než jaký mívaly střechy bud, se tak staly prvním typickým vzorem staveb sloužících turistickému ruchu.

Komu tedy nestačila nová Labská bouda a Horal ve Svatém Petru, toho musela vyburcovat apartmánová zástavba Horních Míseček, centra Špindlerova Mlýna, Pece pod Sněžkou a dalších míst, stejně jako odcizeně působící „holandské vesničky“.

Rostoucí zájem o tradiční architekturu Krkonoš a Jizerských hor i mimo kruhy zanícených staromilců a obdivovatelů kulturního dědictví našich předků dokládají množící se zbrusu nové „roubenky“ i tradicionalisticky pojaté komerční objekty.

Zatímco u nešetrných oprav původních starších staveb si ztráty nenahraditelných historicko-uměleckých hodnot byl často vědom jen odborník, jisté bezradnosti a neobratnosti současných pokusů o stavby v tradičním slohu si všimli mnozí. Část odborníků se tento problém snaží řešit radikálním odklonem od minulosti a důrazem na kvalitní současnou „moderní“ architekturu. Tento přístup má však své limity.

Jen málokdy se bohužel podaří vytvořit dílo, jež by se plnohodnotně vyrovnalo stavbám našich předků, co do harmonie s okolní přírodou i co do funkčnosti, nehledě na to, že ve většině případů se toto nové dílo musí „srovnat“ s okolní zástavbou. Leckteré akademicky kvalitní a odborníky oceněné stavby se pak často setkají se spontánním odporem veřejnosti. Ta naopak stále zřetelněji volá po „tradičním“ a „původním“.

Prostý zákon trhu tomuto volání vychází vstříc, avšak výsledek je často rozpačitý až tristní. Ono totiž chybí jasné povědomí, v čem spočívá právě to „tradiční“ a „původní“.

V Krkonoších a Jizerských horách se pak objevují různé variace na alpské a kanadské sruby i na valašské roubenky či penziony s podivným falešným roubením, hrázděním, hrozny vikýřů, arkýřů a věžiček.
Omezit vznik takovýchto zmutovaných příšer a přivandrovalců, vloudivších se do našich hor pod záminkou veřejné poptávky, můžeme jedině dostatečným poznáním skutečně tradiční architektury Krkonoš a Jizerských hor a osvojením si jejich charakteristických prvků.

Vhodné aplikování těchto poznatků na novou výstavbu však nemusí být vždy tak snadné, jak by se mohlo zdát.

Maršov

Samotné užití tradičního materiálu nemusí zaručit, že stavba splyne s krajinou. Tento srub je možná tradiční, avšak rozhodně nikoli krkonošský, působí velmi cizorodě a tudíž rušivě.

JE MOŽNÉ VŮBEC RADIT?

Na první pohled může tato otázka vypadat nesmyslně. Proč by nebylo? Odhlédneme-li od jednoho ze současných jevů či nešvarů, tedy od averze k jakýmkoli radám spojené s odporem k přemíře regulací, zůstává problém věcný. Víme, co poradit? Problém totiž vyplývá z funkce, jíž mají nové stavby plnit a která se pochopitelně zcela nekryje s tou, které sloužily tradiční horské stavby minulosti.

Jednodušší je situace u menších objektů – individuálního bydlení, malých rodinných penzionů a rekreačních chalup. Zde můžeme bez problémů čerpat z bohaté studnice lidové architektury našich hor. Odborníkům je dobře známa. Veřejnost se také domnívá, že ví, oč běží, byť se meze této domněnky mnohdy záhy projeví, jakmile má dojít k jejímu uvedení ve skutečnost. Problém je totiž v tom, že kontinuita tradičních stavebních postupů i tvorby výzdobných prvků byla na čas přerušena a jejich oživení je bohužel mnohdy nekultivovaně živelné.

Horší je to v případě větších komerčních objektů – velkých penzionů, hotelů i horských bud, neřkuli apartmánových domů. Stavby obdobných rozměrů v našich horách vznikají až od poslední třetiny 19. století a nebyl učiněn žádný úspěšný, obecně respektovaný pokus formulovat to, co je u těchto budov pro Krkonoše a Jizerské hory typické a následováníhodné. Protože právě tato druhá kategorie staveb se v současnosti nejvíce podílí na změnách tváře našich hor, nemohli jsme se tomuto pokusu vyhnout, byť si dobře uvědomujeme, že se pouštíme na velmi tenký led. Pokusit se nalézt vhodné vzory a typické prvky také pro tento druh výstavby je nezbytné, ztotožníme-li se ovšem s cílem této publikace, protože prosté aplikování jednotlivých prvků tradiční lidové architektury na novou rozměrově odlišnou komerční architekturu není vždy dost dobře možné a často může dopadnou tragicky.

Jen si představme roubenku pro dvě stě osob...

Dalším důvodem, proč jsme se rozhodli připravit tuto příručku, tedy radit, je existence jistých regulativů, které již pro výstavbu v Krkonošském národním parku a v Chráněné krajinné oblasti Jizerské hory existují.

Neškodí nikomu převést regulativy z jazyka čistě úředního, nařizujícího a zakazujícího, do řeči lidsky srozumitelné a vysvětlující, neboť prostý právní regulativ k nápravě současné neutěšené situace zjevně nestačí.

Tzv. Hájenka pod Slezským sedlem

Typické vzory mohou inspirovat i současnou architekturu, která nemusí hledat svoji svébytnost jen jejich popíráním.

Kněžice

Přes časté stesky jsou i dnešní řemeslníci schopni vytvořit dům v tradičním duchu, který zároveň splňuje nároky současného bydlení.

Šímovy chalupy
Dolní Malá Úpa

Hřeben chalupy kopíruje vrstevnici.

Velká Pláň
Pec pod Sněžkou

Zachovaná rozptýlená zástavba.

UMÍSTĚNÍ STAVBY A PŮDORYS
Rozptýlená zástavba

Podstatnou část Krkonoš tvoří kulturní krajina a stavby jsou její důležitou součástí.

Pravidelně podél linie místní cesty či potoka byly rozmístěny jen horské domy ve starších lánových obcích, jako jsou třeba Albeřice, Lysečiny, Maršov či Rokytnice nad Jizerou. Mnohem častější je v celých Krkonoších nepravidelná zástavba na náhodně vytvořených lučních enklávách, které osadníci založili v 16. až 18. století.
Pro konkrétní umístění chalupy bylo důležité co nejsnadněji dostat do domu seno z okolní louky a hlavně kejdování, tedy možnost vyvážení tekuté kejdy z chléva na celou louku.
I tyto zemědělské praktiky ovlivnily obraz krajiny s rozptýlenou zástavbou, která patří mezi zásadní rysy Krkonoš. Od poloviny 19. století se zahušťovala nevelká centra horských sídel. Proto jsou v ostatních místech hor dodnes typické různě velké rozestupy mezi domy.

Nejstarší zástavba v Jizerských horách vznikala v mělkých údolích Smědé, Jeřice a Nisy v severním a západním podhůří hor jako dlouhé lesní lánové vsi se statky v pravidelných odstupech nad zaplavovanou nivou. Lány polí, luk a pastvin, oddělené cestami a mezemi a táhnoucí se až k okraji lesa, se místy dochovaly dodnes. Podobně na principu lánů vedoucích od vodního toku se rozvíjely i později zakládané obce v hlouběji zaříznutých údolích ve východní části hor.

Na starší usedlosti postupně navazovala zástavba volně rozptýlená ve svazích až po nižší hřebeny, podobná krkonošské. Údolní polohy byly dále zahušťovány chudšími chalupami, výrobními (mlýny, pily apod.) a veřejnými stavbami (kostely, fary, školy apod.) až po výrazné hmoty továren z období průmyslové konjunktury.

Výsledkem je krajina s hustě zastavěnými pásy podél vodních toků, na severu a západě výrazně kompaktní bez rozptylu do krajiny, na východě s charakteristickou zástavbou roztroušenou v úbočích.

V současné době by měla být prioritou ochrana volné nezastavěné krajiny a uchování typické kompozice osídlení se souvisle, avšak nikoli pravidelně, zastavěnými údolními pásovými sídly a řídce rozptýlenou zástavbou ve vyšších polohách.

Novostavby je vhodné umisťovat v prolukách a na okrajích souvislé zástavby.

Poznámka - vysvětlivky:
⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

Orientace hřebene

Tradiční krkonošské i jizerskohorské domy mají hřeben střechy orientovaný přesně po vrstevnici, tedy napříč svahu. Jen některé chalupy s přístupem na půdu přes jeden ze štítů byly na mírných svazích již hodně dávno postaveny kolmo na vrstevnici. Takových domů se dochovalo opravdu málo.

⊖ *V rozporu s osvědčenou tradicí bylo v celých Krkonoších v posledních třiceti letech 20. století postaveno mnoho rodinných a rekreačních domů po spádnici snad s ohledem na proslunění obytné štítové strany či kvůli výhledu z balkonu do údolí. Inspirace alpskými domy je zřejmá.*

Čistá v Krkonoších

Příliš zahuštěna a i přes snahu o obměnu detailů jednotně působící nová zástavba v Čisté v Krkonoších je v rozporu s místní stavební tradicí.

Tím došlo ke zničení příznivého rázu řady horských lokalit umocněnému různými sklony střech po svahu orientovaných nových domů. Stodoly, špejchary a kolmá křídla domů jsou ovšem správně po spádnici.

Výškové usazení

Hlavní problém založení horského domu působí svažitý terén. Správné je umístění výšky podlahy co nejblíže úrovni původního terénu. Proto do vstupních dveří nevedou schody, na prudkém svahu mohou být dva až tři. Takový dům je v zadní části parcely zapuštěný částečně pod úroveň terénu, který vymezuje nejčastěji nasucho rovnaná kamenná zeď. Přední zápraží kvůli svahu vytváří terasa (rampa) z rovnaného kamene nebo méně často jen zatravněný násyp. Na rovné parcele je výška podlahy jen několik centimetrů nad výškou okolního terénu. Takové usazení domu je nejen estetické, ale i velmi pohodlné pro užívání. Jakékoliv zvýšení základu domu, natož zřízení i zapuštěného suterénu, je nepůvodní u horské chalupy, rekreačního domu i boudy. Nepřijatelné jsou vysoké opěrné zdi. Hospodářské a technické prostory, garáže i sklady nepatří pod dům, ale do domu nebo do vedlejšího samostatného hospodářského objektu. Případné vysoké kamenné podezdívky ve strmých svazích vyskytující se v Jizerských horách jsou bez oken pouze s možnými dveřmi do sklípku.

Odvodnění

Se založením domu úzce souvisí jednoduše provedené odvodnění. Osvědčuje se vyhloubení venkovní rýhy okolo očištěných základů s položenou drenáží a uzavření kamenným štětováním nebo štěrkovým záhozem. Mezi kameny se nesmí dostat jemný materiál, tedy zemina ani písek. Výsledný drenážní systém dostatečně odvede vodu od domu. Je do něho zabudovaný i samostatný odvod vody od střešních okapů a svodů, ve svahu s vyvedením pod domem, na rovině navazuje na vsakovací systém (trativod) s dostatečnou kapacitou. Účinnost zajišťuje vhodný spád drenáže, propustnost kamenitého materiálu a nemožnost vzlínání vody hrubým materiálem. Důsledným provedením lze odstranit vlhkost i na značně zamokřených místech, nejlépe v kombinaci s podobným řešením vnitřních prostor pod neprodyšnými podlahami.

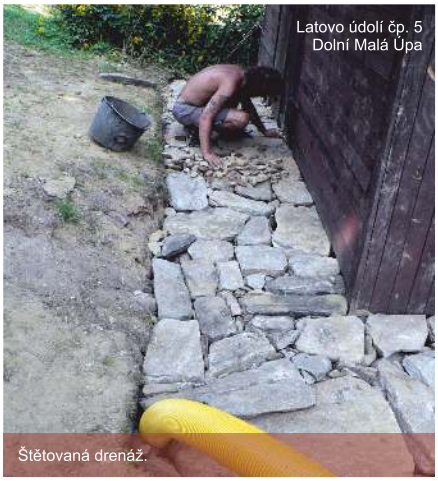

Latovo údolí čp. 5
Dolní Malá Úpa

Štětovaná drenáž.

Sklářský domek bez hospodářské části,

Půdorys chalupy zvětšený o rizalit, dřevník a zadní seníkový vikýř.

Betonování ploch, žlabů nebo nepropustné dláždění v těsné blízkosti domu může způsobit vzlínání vlhkosti do zdí. Užití betonových podlah v dřevěném domě je vždy spojené s velkým rizikem založení ohniska vlhkosti a následné hniloby. Nejúčinnější odvětrání prostoru pod dřevěnou podlahou zajistí systém větracích kanálů (dřevěné komínky, plastové či kovové trubky, flexibilní hadice) vyvedených ven nad úroveň sněhu nebo lépe na půdu či až nad hřeben střechy. Sucho a průvan je nejsilnějším lékem na houbu dřevomorku domácí znamenající největší nebezpečí pro dřevěný dům.

Půdorys

Půdorys krkonošské chalupy je nejčastěji 8 × 15 metrů. Selské domy s mlatem a stodolou jsou stejně široké, ale až o 10 metrů delší (například Albeřice, Rýchory, Sejfy, Bolkov, Horní Lánov, Rokytnice nad Jizerou). Kratší strana je vždy pod štíty. Obdélníkový půdorys s poměrem stran zhruba 1 : 2 je základním parametrem krkonošské chalupy. K tomu přibývá na neobydlené straně dřevník rámové konstrukce dnes využívaný více jako technické zázemí. Půdorys ještě rozšiřuje zadní velký seníkový vikýř nad sklepem s bývalou mléčnicí a popřípadě i přední rizalit či veranda zakrývající ve středu umístěné vchodové dveře. V původní chalupě je na jedné straně od středové chodby obytná a na druhé hospodářská část s chlévem a dílnou. Pod chlévem je až jeden metr hluboká kejdová jímka zakrytá tesy. Dřevník navazuje jen na hospodářskou část, obytná místnost směřuje k výhodnějším světelným podmínkám. Proto při přeměně hospodářské části chalupy na obytnou nevzniknou stejně kvalitní obytné místnosti jako ty v původní dispozici.

Půdorys jizerskohorských chalup je též výrazně obdélný, vycházející z trojdílného členění lidového domu, podobného až na výjimky pro celou ČR. Zděná střední síň (chodba) se schodištěm do podkroví dělí dům na obytnou část – roubenou světnici a zděnou hospodářskou část s chlévy, případně komorami, oboje přístupné ze síně. U větších domů je možné i další dělení místností, např. menší světnička vedle světnice, vnitřní členění hospodářské části. Šířky štítové stěny se obvykle pohybují mezi 6 a 9 metry, poměr stran je přibližně 1 : 2. Až potud je tedy situace obdobná jako v Krkonoších. Pro Jizerské hory však není až na menší výjimky typické připojení stodoly s mlatem, tedy prodloužení celého domu.

Určitou zvláštností jsou také řemeslnické neboli sklářské domy výhradně s vaznicovými krovy bez hospodářské části (pouze se světnicí a síní) o poměru stran zhruba 2 : 3. Zajímavé jsou větší přístavby ke starší chalupě, které mohou být i půdorysně větší než ona sama (viz kapitolu Přístavby).

Poznámka - vysvětlivky:
⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

NOSNÉ KONSTRUKCE

Dřevěný dům

Na rozdíl od podstávkového domu, kde horní patro nebo krov nese nezávislá venkovní tesařská trámová konstrukce, jsou krkonošské domy od základů do krovu samonosné.

Roubení, rámová konstrukce nebo zděná zeď nesou krov, patro nebo polopatro. Proto je celý dům nutné chápat jako soubor detailů, které na sebe navazují a spolupůsobí. Jestliže se bortí hnilobou zničený spodní trám roubení, propojená dřevěná konstrukce se deformuje až do hřebene.

Dobrou vlastností tesařsky čistě provedených konstrukcí je jejich pružnost. Laik i odborník žasne, jak rozsáhlé deformace v řádech desítek centimetrů dřevěná stavba ještě vydrží, aniž by se zřítila. To od zděného domu nemůžeme očekávat. Na druhou stranu musí každý stavebník při úpravách dřevěného domu velmi pečlivě zvážit zásah do každého dřevěného prvku a zároveň pečlivě hlídat zdravotní stav nosné konstrukce. Suchá dřevěná konstrukce vydrží staletí, vlhkostí živená hniloba nosné prvky zničí velmi rychle.

Jizerskohorský lidový dům (východní část hor) je poloroubený s roubenou světnicí a zděnou síní a hospodářskou částí (původně kamenné, později smíšené nebo cihlové zdivo). Kamenný (cihlový) je samozřejmě i komín tvořící mohutné zděné těleso uvnitř dispozice chalupy.

Pro Jizerské hory jsou typické i mladší domy s vaznicovými krovy s trojdílným půdorysem s oběma postranními částmi roubenými obytnými – jedná se o větší řemeslnické (sklářské domy) bez větších pozemků a potřeby hospodářských prostorů, jejichž obyvatelé byli pouze řemeslníky či zaměstnanci především sklářského průmyslu.

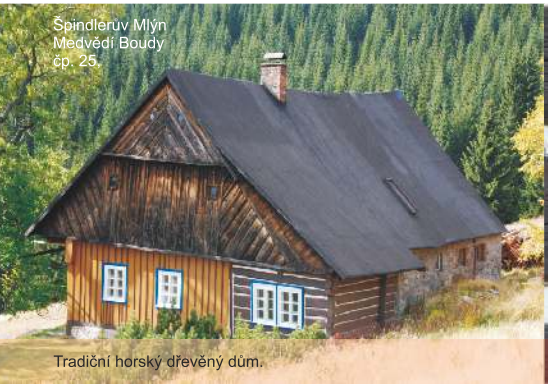

Špindlerův Mlýn
Medvědí Boudy
čp. 25.

Tradiční horský dřevěný dům.

Pec pod Sněžkou
Severka
čp. 67

Nároží roubení s rybinami.

Dolní Maršov
čp. 9

Roubení zpevněné příložkami neboli stěnovými kleštinami.

Dolní Rokytnice nad Jizerou
čp. 184

Roubení z nepravidelně tesaných trámů se třemi příčnými stěnami.

Roubení

Roubení je vždy z hraněného dřeva. Starší tesané trámy měly různou výšku a někdy dokonce i sbíhavost. Většina dochovaných roubenek je již z pravidelně řezaného dřeva s rozměrem trámů okolo 24 cm na výšku a 18 cm na šířku.

Nároží a propojení vnitřních stěn je provedené tesařskými zámky, tedy rybinami různého tvaru. Zakončení trámů roubení je zařízlé zároveň se stěnou, tudíž nepřesahuje nároží, jak tomu je u exotických roubenek z kulatých klád, tedy srubů. Trámy se nekladou přímo na sebe, ale kvůli vodorovnému vyrovnání je mezi nimi mezera okolo dvou centimetrů. Stačí totiž zámek na jedné straně prodlabat trochu hlouběji a trámy už nejsou zcela vodorovné. Dvoucentimetrová mezera se také snadněji utěsňuje než milimetrová škvíra. Na pohledových stranách mají trámy zkosené hrany jako přípravu pro typické spárování. Zkosení ubere alespoň dva centimetry z plochy trámu na každé straně. Pro lepší zachycení spárovací hmoty se do horní plochy trámu těsně za zkosením vyřezává nebo frézuje drážka. Ta podrží ztuhlou spárovací hmotu. Proti průhybu se do mezer mezi trámy vkládají distanční špalíky založené vždy přesně nad sebou od prvního po poslední trám roubení, nejlépe v liniích pod stropními trámy a krokvemi.

Trámy se po konečném osazení protloukají do předvrtaných děr nejlépe dubovými nebo jasanovými kolíky (35 × 35 mm). Malými kolíky se ještě protloukají i samotné rybiny v nároží. Rybiny napojených kolmých stěn se mohou klínovat zvenčí do připravených zářezů. Roubit se začíná polovičním trámem na kratší (štítové) straně, kde se také polovičním trámem roubení zakončí. Nejčastěji je devět řad trámů, což i s mezerami a stropním trámem vytváří výšku místnosti okolo 2,5 metru.

V Jizerských horách bývá roubení u starších staveb (dá se přibližně vázat na starší stavby s hambalkovými krovy a tesanými trámy roubení) v rozích vázané na rybinu nebo u mladších domů na stupňovitý zámek (dá se přibližně vázat na mladší stavby s vaznicovými krovy a řezanými trámy roubení) často s překrytím nárožními prkny pro ochranu řezné strany trámu.

U starších staveb s hambalkovými krovy se výrazně uplatňuje roubený věnec – silnější trámy ukončující stěnu pod pozednicí s přesahujícími konci buď jednoduše obloukovitě vyříznutými, nebo překrytými ozdobně vyřezávanými štítky.

⊖ *Roubení beze spár je v Krkonoších nepůvodní.*

Poznámka - vysvětlivky:
⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

Spárování

Mezery mezi trámy se uvnitř vycpou suchou izolační hmotou, dříve sloužily napěchované hoblovačky, nyní jsou vhodné minerální izolační vlny.

⊖ *Nikdy nepoužíváme na těsnění dřevěného domu expanzní pěny, které místo parotěsně uzavřou a způsobí hnilobu.*

Tradiční spárovací hmotu tvořila vlhká směs hašeného vápna, jílovité zeminy, nasekané slámy nebo plev a malá příměs písku. Dnes používáme omítkové směsi doplněné kvůli pružnosti disperzní složkou. Pro uchycení spárovací hmoty spáry nevyplňujeme hřebíky nebo vázacím drátem, které by způsobily hnilobu.

V minulosti se do spár vkládaly dřevěné kolíčky, dnes nám stačí vyfrézované drážky na hraně skosení, z kterých hmota po zatvrdnutí nevypadne.

Spárování se musí provést v jedné vrstvě a s co nejmenším napojováním na již zaschlé části.

Základy

K deformacím odolné roubené domy se zakládaly na překvapivě mělké kamenné, často jen nasucho rovnané základy. Mezi kamenný základ zpevněný vápenocementovou mazaninou a roubení se při opravách nebo u novostaveb vkládá izolace z modifikovaných pásů. Pro zvýšení odolnosti nejohroženějšího spodního trámu roubení se mezi izolaci a roubení může vložit dubová fošna o síle 28 až 40 milimetrů.

Vyrovnání kamenné podezdívky vylepšuje použití pásu kvalitních cihel postavených vedle sebe „na štorc“. V nich se nechávají pravidelné větrací průduchy, které odvětrávají prostor pod podlahou.

Otvory jsou zamřížkované kvůli hlodavcům i hmyzu, na zimu se mohou ucpat. Cihly se nenahazují, zůstávají pohledové.

Temný Důl
Stará Hora
čp. 3

Kamenný základ s odvětráním podlahy zarovnaný cihlami.

Dolní Malá Úpa
Tonovy domky
čp. 42

Vydařená celková výměna roubení.

Chybné nahrazení roubení vyzdívkou.

Výměna spodních trámů roubení v úrovni podlahy.

Výměna roubení

⊖ *Náhradou dřevěného roubení vyzděním neutrpí jen ráz domu, ale především v temperovaných obytných místnostech se zvýší kondenzace a vzlínání vlhkosti, která pak ohrožuje další dřevěné prvky.*

Dřevěné konstrukce ohrožuje vlhkost, proto se u propojování nosných prvků vyhýbáme kovovým spojům (kramle, hřebíky, vruty, šroubovice), na kterých dochází ke kondenzaci vody, a tím k trvalému smáčení a následné hnilobě. Nejčastější opravou roubené chalupy je výměna spodních trámů zničených hnilobou. Někdy dojde k jejich drcení a deformaci po napadení dřevokazným hmyzem, především červotoči, tesaříky a dřevokaznými mravenci.

Jednoduchý postup výměny roubení komplikuje jen propojení vnitřních příčných stěn. Vazbu krovu nejprve zajistíme podepřením stropních trámů a jejich vyklínováním. Zdravé řady horních trámů se vyvážou drátem k podepřeným stropním trámům, pozednici či dalším prvkům krovu.
Pod nejspodnějšími trámy se vybere podezdívka a poškozené roubení se postupně odspodu rozebírá směrem nahoru. Stejně tak se svrchu dolů osazují nové trámy s okopírovanou rybinou. Po zaklapnutí posledního, tedy nejspodnějšího, trámu se obnoví podezdívka maximálně do výšky vnitřní podlahy a nakonec se aktivuje roubení klínováním. Po vytažení klínů a podpěr je obnovené roubení opět nosnou konstrukcí.

I když dřevěný dům snese na rozdíl od vyzděného i několikacentimetrové sesednutí, musíme při opravě i stavbě nového roubení počítat se seschnutím dřeva.
Při úplné výměně roubení se po podepření krovu vybourají všechny venkovní i vnitřní příčné stěny a roubí se odspodu jako u novostavby. Po dosažení výšky ponechaného krovu se vytlučou klíny i podpěry a krov dosedne na obnovené roubení. Klesnutí by nemělo přesahovat jeden až dva centimetry. Staticky je nejpevnější roubení provedené dokola po všech stranách nebo alespoň zpevněné provázanými vnitřními stěnami.

Zranitelné je roubení provedené jen do půdorysu U nebo L. Jestliže trámy končí bez rohových rybin, je roubení začepované do svislého trámu propojeného nahoře s pozednicí. I tak je to staticky nejzranitelnější místo roubeného domu.

Poznámka - vysvětlivky:
⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

Výběr dřeva

Trámy na roubení i rámové konstrukce jsou ze smrkové kulatiny. Ideální je dřevo kácené v zimě, protože neobsahuje mízu způsobující plesnivění dřeva.

⊖ *Naopak nejméně vhodné je dřevo těžené v době nejsilnějšího mízotoku na jaře. Takové trámy hned ošetřujeme roztoky na bázi borové soli. Nevhodné je dřevo z větrné nebo kůrovcové kalamity, protože může mít skryté vady.*

Do poloviny 19. století byly všechny prvky (trámy i střešní latě) výhradně tesané, potom řezané na pile nebo speciální ruční pilou na trámy pro dva muže. Dřevo z listnáčů není vhodné, pouze odolný dub se používá na jednotlivé prvky pro místa s vyšší vlhkostí nebo třením. Modřínové dřevo je sice prosmolenější, a tím odolnější, ale pryskyřici uvolňuje nepřetržitě, proto je nevhodné do interiéru. Uplatnění nachází především jako kvalitní venkovní plášť.

Sesychání

Dřevěné konstrukce se dělají kvůli opracování a pozdějšímu stažení dřevěných zámků ze syrového dřeva, proto počítáme dopředu nejméně s jedním centimetrem seschnutí na výšce každého trámu. U celé stěny to může být skoro deset centimetrů. Komplikací je propojení dřevěné a zděné části domu anebo v roubení osazené svislé trámy třeba rámů oken či dveří. Protože se dřevo na délku zkracuje jen minimálně, seschnutím roubení se velmi zatíží svislé prvky a tím dochází k deformaci konstrukce. Při stavbě nového domu nebo výměně větší plochy dřevěné konstrukce je nutné počítat předem se seschnutím a svislé prvky buď vynechat, nebo je udělat předem kratší.

Rámové konstrukce

Celé horní patro, polopatro neboli půlštok, dřevník, veranda a pomocné objekty se nedělají v Krkonoších i Jizerských horách roubené, ale z rámové neboli hrázděné konstrukce. Jednotlivé stěny tvoří rámy s vloženými sloupy. Hrázdění je sčepované z jednotlivých trámů nejčastěji o průřezu 14 × 16 nebo 16 × 18 centimetrů podle velikosti stavby a pozice trámu. Proti sklopení je konstrukce zajištěná zkříženými prvky (ondřejskými kříži), popřípadě rohovými vzpěrami. Tesařsky dobře provedená rámová konstrukce je po skolíkování dostatečně pevná, vyztužení ještě zvýší přitlučené svislé bednění.

V Krkonoších jsou stavby zvenčí vždy bedněné, proto rámové konstrukce nejsou vidět. Rámová konstrukce bývá vyplněná izolací, ale někdy i vyzdívkou z pálených a vzácně i nepálených cihel s různě provedenou omítkou, avšak stále skrytá za bedněním.

Nejstarší domy ještě mají výplň z dřevěných špalíků. V pomocných stavbách bez nároku na tepelný komfort (dřevník, kůlna, neobývaná půda) zůstává rámová konstrukce bez výplně jen s venkovním bedněním.

Horní Maršov
čp. 254

Hrázděná konstrukce před natlučením bednění.

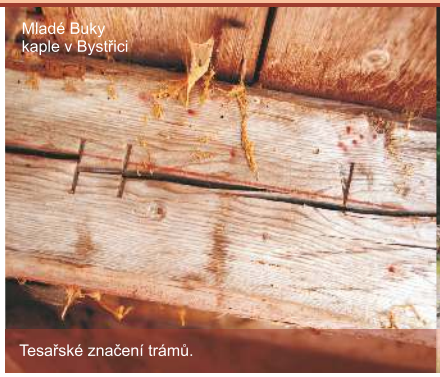

Tesařské značení trámů.

Chybná výměna roubení bez spár s osazením nevhodných oken a nevhodné prosvětlení podkroví plochým vikýřem.

Značení trámů

Tesaři si připravují někdy roubení a krov, téměř vždy rámové konstrukce nejprve mimo staveniště a pak je načisto sestavují již vyzkoušené. Kvůli tomu jsou prvky označené řezanými tesařskými značkami obsahujícími tesařskými značkami obsahujícími římské číslice, trojúhelníky, čtverce a další geometrické tvary, které často zůstávají patrné na vnitřní straně trámové konstrukce. Proto i jejich provedení vyžaduje pečlivost.

Rozvržení dispozice

Rozvržení jednotlivých sloupů a zavětrovacích křížů rámové konstrukce předurčí otvory pro dveře a okna ve stěnách, které pak už nejde změnit. Proto složení rámové konstrukce souvisí s dispozicí domu.

Patrovitost

Základním typem je přízemní dům s neobývanou půdou určenou pouze pro uskladnění sena. S rozvojem turistiky a nároku na bydlení se krkonošský dům zvýšil nejprve o polopatro, později o celé druhé nadzemní patro a nanejvýš o další obytné podkroví. Takové penziony a boudy s maximálně třemi podlažími můžeme ještě považovat za typické krkonošské domy. Zároveň je typickým rysem rozdílné provedení každého podlaží, například roubené přízemí, vodorovně bedněné hrázděné první patro a svisle bedněný krov polopatra.
Dvě horní podlaží bývají často oboje svisle bedněná, ale s přerušením, jiným rastrem nebo truhlářským provedením.

Ve východní části Jizerských hor najdeme z lidové architektury výhradně přízemní domy s podkrovím, nejdříve hospodářsky využitým, později obytným. Pozdější přístavby s vaznicovými krovy mírnějších sklonů bývají i jednopatrové. Na západě a severu doznívá východní hranice patrových domů s roubeným přízemím a hrázděným patrem neseným podstávkou.

OKNA A DVEŘE

Okna a dveře jsou velmi výrazným prvkem, jenž značně ovlivňuje celkový dojem, který pohledem na tu kterou stavbu získáme. Vzletně bychom mohli říci, že jsou to oči objektu, přičemž pohled do nich nám mnohé prozradí. Stejně jako se v průběhu času měnila a dotvářela tradiční architektura, ať již pod vlivem proměn vkusu a stavebních slohů či díky technologickému pokroku, tak se vyvíjela a proměňovala okna i dveře. Zároveň se ovšem ustálilo několik typických znaků. Je ovšem třeba hned úvodem říci, že se v drtivé většině jedná o znaky charakteristické pro lidovou a historickou architekturu nikoli pouze Krkonoš a Jizerských hor, ale v mnoha případech pro většinu horských a podhorských oblastí naší vlasti či dokonce obecně platných. Je však přesto nanejvýš nutné se u okenních, dveřních otvorů a jejich výplní podrobně zastavit, protože jsou místem častých omylů, mýtů, novodobých stavařských stereotypů a přímo chyb, které nezřídka dokáží výrazně srazit dojem z jinak celkem zdařilého pokusu o dům v duchu místních stavebních tradic. Předně platí, stejně jako u dalších částí domu, že chceme-li udržet co nejautentičtější vzhled již stávající stavby, snažíme se zachovat originál, případně necháme vyrobit jeho funkční repliku. Různá slohová období přinesla i do hor své módní výstřelky a nešlo-li o zjevné poškození celkového výtvarného vzhledu stavby, je škoda je nezachovat a pod vlivem níže uvedených pravidel puristicky nahradit replikami běžného prototypu. Byla-li okna příslušná k danému typu stavby později nahrazena nevhodnými, využijeme naopak případnou nutnou výměnu dožilých konstrukcí k návratu vhodnějších výplní.

Vhodně zvolené nové dveře do historických zárubní.

Konstrukce

Klasickou konstrukci okenních a dveřních otvorů historických roubených staveb tvořil pevný rám sestávající z dvou poměrně masivních svislých trámků začepovaných do vodorovného roubení stěny, tzn. do trámů probíhajících nad a pod otvorem. Kratší trámy stěny mezi otvory pak byly začepovány do drážky v těchto svislých trámcích rámujících otvor. Tento typ konstrukce zajišťoval maximální stabilitu otvoru i jím proražené stěny. V průběhu času jsou tyto sloupky po stranách oken nahrazovány stále subtilnějšími prvky, které jsou pak zcela skryty pod prkennou obložkou okna. Masivní trámové zárubně dveří můžeme nalézt i ve zděné stěně. Je to však prvek značně archaický a vyskytující se spíše u staveb chudých, nouzových nebo hospodářských. Okenní otvory ve zděné stěně však kompletní trámový rámec nemívaly. Občas však byl místo zděné klenby osazen překlad z kusu trámku. Ten se však pohledově pokud možno neuplatňoval a byl skryt pod omítkou. Pokud to bylo jen trochu možné, zárubně vchodových dveří ve zděné stěně (lhostejno zda z cihel, nebo z kamene) nechal stavebník osadit kamenné. Materiál pak odpovídal místním zvyklostem. Nejčastější byl snadno opracovatelný pískovec z podhůří (v Krkonoších zejména červený, až s přelomem 19. – 20. století postupně vytlačovaný dováženým žlutým), v místech výskytu kvalitní žuly byla využívána i tato. Pískovcové zárubně pak bývaly zpravidla opatřeny barevným vápenným nátěrem, který je zároveň chránil před zvětráváním. Zárubně vnitřních dveří ovšem nejsou nyní objektem našeho zájmu a výše napsané se jich proto týká jen částečně.

Vrchlabí
čp. 159

Trámová zárubeň
ve zděné stěně.

Rokytnice nad Jizerou
Rokytno čp. 58

Zdobné kamenné zárubně
prostého domu.

Horní Rokytnice n./J.
čp. 88

Klasické rozmístění oken.

Počet a umístění oken

Okenní otvory nejstarších horských chalup byly malé, jejich počet však kupodivu ve srovnání s domy z nížin poměrně velký. Ve štítové stěně světnice byla nejčastěji tři okna. U nejmenších domků ovšem jen dvě, naopak u horských bud zaměřených na velký chov dobytka nezřídka bývalo pět oken a to zejména tehdy, byl-li obytný prostor dělen do několika místností.

Okna bývala rozmístěna symetricky dle svislé osy přízemí, nebo odrážela vnitřní dělení domu. Také nádvorní stěna hlavní obytné místnosti mívala alespoň dvě až tři okna. Pokud jde o umístění oken ve vnějším plášti stávajícího objektu, je pochopitelně dobré respektovat původní rozmístění. Pokud to nejde, či stavíme-li nový dům, vycházíme z analogií.

⊖ *U novostaveb roubenek se občas vyskytuje chyba, že okna přízemí jsou umístěna symetricky dle svislé osy štítu. Ta však u tradiční architektury nehraje pro přízemí vůbec žádnou roli.*

Stěny a štít mají vždy své vlastní osy, které se sice mohou shodovat, ale často tomu tak není, zvláště, má-li dům přesah střechy nad zápražím. Pokusy podřídit přízemí ose štítu, či okna ve štítě ose soustavy oken v přízemí nikdy nedopadnou esteticky dobře. Je třeba bezpodmínečně respektovat svébytnost těchto dvou os. Okno musí stavbě odpovídat proporčně, to platí pochopitelně u staveb historických i u novostaveb nejen v tradičním stylu. Nejde jen o velikost okna, ale i o jeho tvar. Zatímco nízké roubence sluší okna téměř čtvercová, patrovému penzionu ve stylu konce 19. století naopak náleží okna obdélníková, pochopitelně na výšku.

⊖ *Dnes snad již nikoho nenapadne vyřezávat trámy a vsazovat trojdílná okna do roubení. Necitlivé zásahy do štítů, v krajním případě i budování lodžií, se však objevují stále.*

Klášterská Lhota
čp. 14

Názorný příklad jednoduché konstrukce dveřního otvoru v roubené stěně, kdy sloupky jsou zároveň zárubněmi.

Dělení a otvírání oken

Nejstarší doložená okna krkonošských domů byla malá, téměř čtvercová, dělená křížem do čtyř polí. K tepelné izolaci, zvláště v zimě, sloužily jednokřídlé svlakové vnější okenice, později pak ještě vyjímatelný vnitřní okenní rám, což byl předek následného již dobře známého okna špaletového. Nejstarší okna byla neotvíravá, následovala jedna otevírací tabulka a konečně klasické dvojkřídlé okno. Vnější okna se otevírala ven a vnitřní dovnitř. Až s přelomem 19. a 20. století se objevují vícekřídlá okna, zejména s vrchní „ventilačkou“. U roubených staveb byl vnější okenní rám téměř vždy usazen v líci vnějšího pláště stěny. Časté to bylo i u oken ve zděné stěně, zde se však můžeme setkat i s okny mírně zapuštěnými za líc zdiva. Obecně platí, že vhodná jsou okna dvojkřídlá a dělená. Okno čtvercové je nejlepší dělit křížem do čtyř tabulek, obdélné okno do šesti, či taktéž křížem do čtyř, a to tak, že horní pár tabulek je nižší než spodní.

⊖ Častým nešvarem současnosti je vsazování oken nedělených, dům pak vypadá z některých pohledů, jako by měl ve zdech prázdné otvory. O mnoho lepší nejsou ani okna s falešným dělením mezi izolačním dvojsklem, neboť stačí i mírný odlesk, odraz oblohy či krajiny a dělení se opticky zcela ztrácí. „Zlaté“ mřížky mezi dvojsklem jsou nevkus nepotřebující dalšího komentáře. Problém také nastává tam, kde je dvojkřídlé okno nahrazeno jednokřídlým, byť děleným. Stačí okno pootevřít a je na první pohled patrné, že něco není v pořádku. Nemluvě o tom, když okno tak říkajíc „vyklopíme“.

Dnešní doba přináší mnoho konstrukčních variant oken od klasických špaletových, přes zdvojená, dále jednoduchá s dvojsklem, až po "eurookna". Obecně platí, že je vždy dobré držet se co nejvíce proporcí původního okna a od nich následně odvodit vhodnou konstrukci nového.

Pec pod Sněžkou
čp. 119

Okna nevhodného typu, ve štítu i na delší straně přízemí také nevhodného tvaru.

Josefův Důl
če. 930

Domy z přelomu 19. a 20. století mají okna zpravidla větší, zejména pak ve štítě, což souvisí se zobytněním podkroví. Trojice větších oken je pak charakteristická pro Jizerské hory. Josefův Důl če. 930

Klášterská Lhota
čp. 14

Jednoduchý vyjímatelný neotvíravý vnitřní rám zdvojeného okna.

Rokytnice nad Jizerou
Štumpovka

Příliš hluboko ve zdi utopená okna.

Malý okenní otvor v roubence prostě nelze osadit vhodným "eurooknem". To bude vždy vinou naddimenzovaných univerzálních profilů působit humpoláckým rušivým dojmem. Větší okno penzionu naopak dobře snese i "eurookna", neboť ani ta nejsou odkázána jen na jediný typ. Je třeba nepodlehnout pohodlnosti některých výrobců a vyžadovat opravdu kvalitní práci.

⊖ *Odstrašující příklady jsme již naznačili, doplňme ještě plastová a hliníková okna v dřevěné stěně. Nesoulad materiálů bývá totiž až příliš často do očí bijící.*

Jsou i plastové povrchy napodobující dřevo, ty je snad možné umístit do vyšších pater novostaveb v tradičním duchu, ale u přízemního domku, kde je rám v bezprostředním kontaktu s vnějším pozorovatelem, i tato okna nepůsobí příliš dobře. Velmi důležité je samotné osazení okna ve stěně.

V roubené prostě musí být okno umístěno bezpodmínečně co nejblíže vnějšího pláště bez ohledu na svoji konstrukci. Naopak s ohledem na tento kategorický požadavek je dobré zvolit vhodnou konstrukci, z čehož nám opět vyjde nejlépe špaletové okno. Ve zděné stěně může být okno mírně zapuštěné, ale vesměs ne více než 10 cm.

⊖ *Častým prohřeškem současnosti jsou zcela utopená okna hluboko v nitru okenního otvoru. Stačí se na dům podívat mírně z úhlu a vypadá to, jako by dům žádná okna neměl, jen díry do zdi či jakési střílny. Ačkoli je tento nešvar občas zdůvodňován technologicky, je to v drtivé většině případů jen pohodlnost a zcela škodlivý stereotyp těch, kteří takovéto paskvily vytvářejí.*

Poznámka - vysvětlivky:
⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

Obložky

Jedním z nejzdobnějších prvků roubených staveb byly prkenné obložky okenních otvorů, fošnové parapety a vyřezávaná podparapetní prkna. Snad nejvíce z celého domu odrážely dobovou módu a slohy.

Dosud se tedy můžeme v Krkonoších setkat s pestrou galerií barokně a rokokově vyřezávaných, klasicistně prostých, snad neorenesančně dekorativních, secesních i tradicionalistických a pseudolidových obložení z 20. a 30. let 20. století.

Ať již byly obložky stroze pravoúhlé či bohatě vyřezávané, vždy byly zároveň profilované napodobující štukové či nábytkové vzory. Plochá, jen po obvodu vyřezávaná prkna obložek jsou až úpadkovou záležitostí 20. století. Okna ve zděné stěně ovšem dřevěné obložky nikdy nemívala. Jim příslušely kamenné či omítkové šambrány. Dřevěné obložky oken jsou nezbytné jak na roubených stěnách (s výjimkou poctivého trámového rámce v minimalistické roubence), tak na jakýchkoli jiných opatřených dřevěným obkladem. Okna ve zděné stěně nemusejí mít za každou cenu plastické rámování, případně stačí jen pasparta z omítky odlišné struktury, zpravidla v drsné fasádě hladká pasparta.

⊖ *Nevhodně působí, je-li obložka suplována příliš subtilní nárožní lištou, což se občas objevuje na obložených stěnách.*

Obložka rámuje okno vždy ze všech čtyř stran, případně je dole nahrazena opticky výrazným parapetem, který již nemusí být doplněn obložkou. Pouhý plechový parapet tuto estetickou funkci neplní a měl by být podložen obložkou.

⊖ *Častým nešvarem posledních desetiletí je lemovat okna (ať již obložkami, nebo omítkovým rámem) jen z vrchní strany a bočních stran. To je ovšem hrubá chyba.*

Dřevěná stěna nese dřevěnou paspartu okna, zděná zásadně omítkovou nebo kamennou.

⊖ *Rozšířeným nevkusem je instalování dřevěných paspart kolem oken ve zděné stěně. Tento kýč nemá žádnou oporu v tradiční architektuře Krkonoš a Jizerských hor.*

Vhodnější jsou dřevěné obložky s rovným obrysem, ale na průřezu profilované.

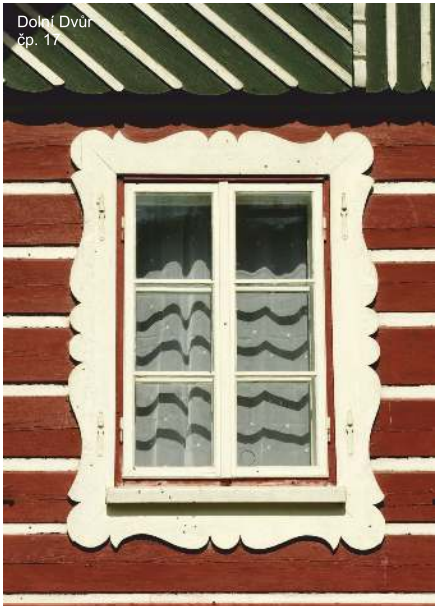

Ploché a po obvodu bohatě vykrajované obložky v tradicionalistickém stylu 20. a 30. let nejsou následování hodným vzorem, nýbrž časově ohraničenou záležitostí.

Popisky k obrázkům:

Dobře zvládnuté nové obložky s parapetem.

Zdobná varianta okenních obložek s vyřezávanou suprafenestrou a podparapetním prknem.

Nejběžnější profilované obložky oken s parapetem v roubení i obložené stěně.

⊖ *Hladké ploché prkenné po obvodu divoce ořezané obložky vzor „perníková chaloupka“ nemůžeme hodnotit jako tradiční prvek, ale pouze jako romantický nevkus.*

Jisté paralely bychom nalezli na originálech zejména z dvacátých a třicátých let 20. století, kde byly součástí takzvaného tradicionalistického stylu. Ty ovšem respektujme a chraňme jako jasně časově a stylově ohraničenou, a tudíž uzavřenou záležitost. Výjimkou z předchozího pravidla jsou po obvodu vyřezávaná podparapetní prkna vyskytující se zejména v západních Krkonoších a Jizerských horách, případně nadokenní barokizující či klasicizující římsy, které jsou však k paspartě jakoby přidány. Ty ale chráníme a v žádném případě neodstraňujeme. S instalací jejich replik na novostavby buďme však velmi opatrní a přistupujme k nim jen v těch konkrétních lokalitách, kde se na dochované tradiční architektuře vyskytují v hojnější míře a jsou pro dané místo charakteristické.

Dřevěné obložky na omítané stěně a chybějící parapet, tedy hned dvě hrubé chyby.

Poznámka - vysvětlivky:

⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

Dveře

Nejprostším typem dveří byly jednokřídlé prkenné svlakové, které byly do zadní strany domů zasazovány ještě v první třetině 20. století. Tento typ byl u vchodových dveří vylepšován lícovou stranou z diagonálně skládaných prken či fošen. Nad vchodovými dveřmi ještě býval nízký světlík, který v létě sloužil k větrání a v zimě mohl být ucpán, či později osazen proskleným rámem.
Od sklonku 19. století pak převládly dveře s rámovu konstrukcí a kazetovými výplněmi, někdy částečně prosklené. Světlíky si svou popularitu udržely i nadále. Vchodové dveře patří do boční (okapové) strany domu, nemusejí však být bezpodmínečně ve středu. Nedáváme je však až k rohu domu (výjimky jsou přípustné v určitých oblastech Jizerských hor, kde se vyskytují sklářské domky bez hospodářské části).
Mezi vchodovými dveřmi a rohem domu b y tak mělo být alespoň jedno okno.

⊖ *Vchodové dveře, v případě replik menších domů (roubenek) i francouzská okna, ve štítové stěně působí cizorodě, a tudíž rušivě, proto je hodnotíme jako chybu.*

Vchodové dveře volíme rámové s výplněmi, tzn. jednoduché kazetové.

V Jizerských horách se dochovalo velké množství rámových dveří s kazetovými výplněmi velmi pěkně ornamentálně zdobenými geometrickými i rostlinnými motivy. Zejména v kdysi bohatých sklářských obcích jsou i dveře do tradičních chalup dodnes dochovány ve zdobné původní podobě a zaslouží si pozornost i ochranu.

⊖ *Na druhou stranu se však vyhneme přezdobeným romantizujícím prefabrikovaným výrobkům s okénky prapodivných tvarů či vitrážemi. V jednoduchosti je krása.*

Co se týká barevnosti, měly by dveře korespondovat s pláštěm stavby. Neznamená to, že musí být bezpodmínečně stejné barvy jako roubení. Mohou být o odstín odlišné. Vhodné je vícebarevné provedení dveří, kontrastní lištování kazet, či přímo kazety celé. Možné je též použít vůči roubení jako kontrastní barvu shodnou s tou, jakou mají okenní obložky. To však neplatí v případě, že jsou obložky bílé. Vyvarujeme se totiž křiklavému kontrastu dveří proti roubené stěně.

⊖ *Zcela nevhodné jsou například právě celé bílé (natož plastové) dveře v tmavém roubení, v absurdním případě doplněné asymetricky umístěnými lichoběžníkovými okénky...*

Prosté svlakové dveře.

Dekorativní neoslohové jen zdánlivě dvoukřídlé výplňové dveře v žulových zárubních.

Dvoukřídlé výplňové dveře ve vhodné barevné kombinaci se stěnou.

Čistá v Krkonoších

Absence náležitých spár odcizuje i roubený dům místní typické architektuře.

Dolní Dvůr
Kotelní bouda
čp. 90

Barevna rytmizace trámů a spár je pro roubené stavby Krkonoš a Jizerských hor typická.

PLÁŠŤ STAVEB

Není třeba zdůrazňovat, že plášť stavby je pro její zapojení do okolí jen o málo méně důležitý než obrys a hmota celé budovy. Správně zvolený plášť dokonce dovede hmotu stavby vhodně korigovat.

Roubení a jeho barevnost

Tradiční krkonošské obytné stavby byly v drtivé většině roubené a přitesané boky trámů střídané vymazanými spárami také tvořily finální povrch domu. Pro celkový vhodný dojem je důležité, že u obytných staveb byly skutečně mezi trámy vymazávané spáry, které stěnu vodorovně rytmizovaly, což bylo podpořeno kontrastním nátěrem. Je proto nutné dodržet střídání vymazávaných (dnes již více štukovaných nebo štěrkovaných) spár a dřevěných ploch trámů.

⊖ *Potlačovat tento princip roubením na doraz je tudíž zcela nevhodné.*

Často se opakují zmínky o tom, že trámy bývaly napuštěny volskou krví. Zřejmě tomu tak v dávné minulosti u některých staveb mohlo být i v Krkonoších, ale mnohem častější bylo napouštění stěn lněným olejem nebo lněnou fermeží. Roubení svůj tmavý vzhled získalo až časem působením slunce a usazováním prachu. Spáry vymazané hlínou byly opatřeny vápenným nátěrem. Ustálil se barevný princip tmavší trám a světlá spára. Na tom nic nezměnil ani nástup barevných pigmentů, které se přidávaly jak do fermeže, tak do vápna. Zatímco u vápna na spáry se nejvíce rozšířila modrá šmolka, která v malém množství bílý vápenný nátěr projasnila a ve větším dala spárám až blankytnou modř, paleta barev na trámy byla pestřejší. K nejčastějším barvám patřila okrová a červenohnědá, výjimečná však nebyla ani zelená, hnědá, šedá, a dokonce modrá. Nezřídka se na stěnách objevila i kombinace tří barev. Vedle spár a trámů svoji vlastní barvu dostaly ještě okenní a dveřní obložky či stěnové kleštiny.
V tomto případě byly časté tyto kombinace: červenohnědé roubení, zelené obložky; červenohnědé roubení, tmavě hnědé kleštiny a bílé obložky; okrové stěny, tmavě hnědé kleštiny a bílé obložky atd. Tato pestrá barevnost pláště krkonošských staveb je pro oblast charakteristická a je nanejvýš záhodné ji zachovat.

⊖ *Nežádoucí je odstraňování historických barevných nátěrů a jejich neinvenční nahrazování fádním tmavě hnědým nátěrem. U novostaveb je pak přípustné napouštění trámů různými hnědými lazurami i barevné krycí nátěry v tradičních odstínech.*

Roprachtice
čp. 184

Výrazná barevnost ke zdejším roubenkám patří a podtrhuje jejich jedinečnost.

Dřevěné obklady stěn

Roubení se na vnější straně domu nemuselo vždy pohledově uplatňovat. Čím výše do hor, tím je častější obložení roubených stěn prkny.

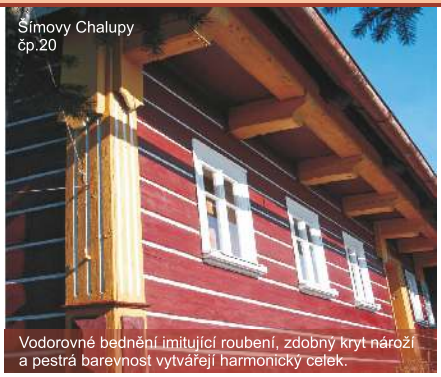
Šímovy Chalupy
čp.20

Vodorovné bednění imitující roubení, zdobný kryt nároží a pestrá barevnost vytvářejí harmonický celek.

Známe dva základní typy obložení:
1) svislá prkna s krycími lištami na spárách,
2) vodorovný obklad prkny nebo fošnami buď s výrazným perem (nebo poloperem) imitujícím roubení, nebo na sraz bez viditelného pera. Starším typem byl obklad šindelem, který se zachoval již jen velmi vzácně. Věnujme se však prkenným obkladům stěn. Ty pocházejí vesměs až z doby, kdy se rozvinula pilařská velkovýroba, a tudíž je drtivá většina obkladů obytných staveb opatřena pigmentovaným olejovým nátěrem.
Co se týká barevného rejstříku a kombinačních principů zde platí pravidla vytčená u nátěrů roubení. Opět tedy byly krycí latě a viditelná pera vodorovného obkladu natřena světlou (většinou bílou) barvou a prkna pestrým nátěrem dle vkusu majitele. Krycí prkna nároží, která byla zpravidla dosti široká (alespoň tak jako obkladová prkna stěny) a někdy též profilovaná či doplněná přibitými římsičkami nebo falešnými kazetami, mívala někdy vůči ostatnímu obložení odlišnou barvu, například červenohnědé obložení s bílými spárami a bílými obložkami oken, nebo žluté obložení nároží a žlutá záhlaví přečnívajících trámů. Nárožní prkna, pokud byla profilovaná, bývala zpravidla vícebarevná. Nárožní prkno tak mohlo mít barvu prken obložení a svislé drážky v něm i naznačené kazety mohly mít barvu spár (pokud nebyla použita barva třetí). Na jedné stavbě se může kombinovat jak viditelné roubení, tak prkenný obklad. Prkenné obklady jsou dobrým řešením při nutnosti chránit starší narušenou konstrukci stěny i při zateplování budov. Obkládáme-li starší stěnu, je nutné znovu osadit okenní a dveřní obložky. K obkladům svislým i vodorovným užíváme prkna široká cca 20 cm.

⊖ *Okna a dveře v obložení bez dostatečných obložek vypadají jako neukončené díry ve zdi.*

Jestřabí v Krkonoších
čp.40

Svislé bednění stěn s kontrastními latěmi.

Rokytno
čp. 77

Severozápadní stěna roubené chalupy chráněná svislým bedněním.

Čistá v Krkonoších
čp. 86

Špatné provedení nároží vodorovného obkladu s průběžnými spárami přes roh.

Horní Malá Úpa

Palubkový obklad je na tradičních stavbách degradujícím prvkem.

⊖ *Úzká prkna, natož palubky, nemají v tradiční architektuře Krkonoš a Jizerských hor své místo. Moc to nevylepší ani přidání falešného laťování „ob spáru“. Vyhneme se také obkladům různými lamelami a dalšími pro tradiční architekturu cizorodými produkty.*

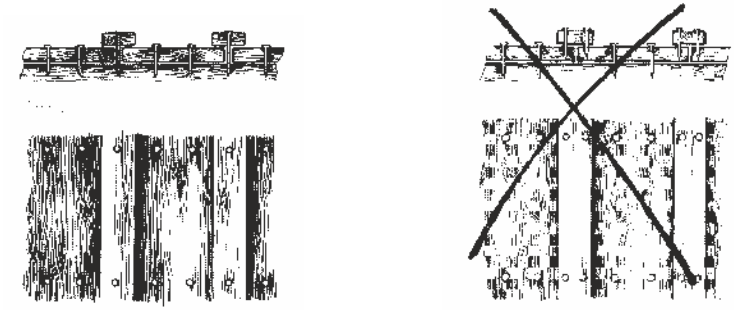

Správný a chybný způsob přibití prken a latí svislého obkladu.

Při svislém obkladu kryjeme spáry vždy latěmi, případně volíme záklopovou techniku. Při vodorovném obkladu imitujícím roubení dbáme opět o naznačení dostatečně širokých spár cca 2 cm.
Vhodným řešením je dostatečně široké pero nebo polopero při nechané na horní hraně obkladového prkna. Vložená pera jsou méně vhodná, protože kolem nich do obkladových prken zatéká. U vodorovného bednění je však přípustná i varianta se skrytými spárami, avšak šířka prken by neměla klesnout pod 15 cm. Při vodorovném bednění imitujícím roubení obkládáme nároží vždy krycími svislými prkny o šíři minimálně prken obkladu.

Řez vodorovným obkladem s širokými polopery napodobujícími spáru mezi trámy

⊖ *Průběžné „zebrování“ přes roh či úzká nároží z latěk působí vždy nepatřičně. Naopak při svislém laťovaném obkladu stěn není nutné nároží zvlášť zdůrazňovat.*

Plášť vícepodlažních budov

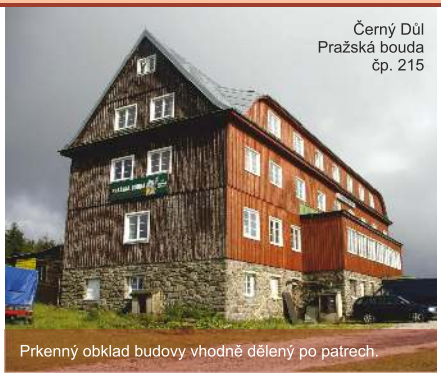
Černý Důl
Pražská bouda
čp. 215

Prkenný obklad budovy vhodně dělený po patrech.

Patrové dřevěné domy byly v Krkonoších velmi vzácnou výjimkou, což se mění s penziony a prvními hotely z druhé poloviny 19. století. Ty bývají alespoň z části vždy opatřeny obkladem. Zatímco přízemí je viditelně roubené, patro (většinou rámové konstrukce) je obloženo prkny, a to buď svisle, nebo vodorovně. Svislý obklad je opět laťovaný. Vodorovný má viditelná kontrastní pera, častěji však nejsou pera již přiznána, ale prkna mohou mít střídavou barevnost. Toto příčné „zebrování“ nebývalo příliš ostré, často šlo jen o střídání odstínů (světle hnědá a tmavě hnědá, červenohnědá a hnědá, nebo odstíny okrové či zelené). Každé patro obkládáme zvlášť, dělíme je buď kordónovými římsami, nebo zvolíme pro různá patra různé obložení. V takovém případě jsou zpravidla nižší podlaží obložena vodorovně, kdežto vyšší svisle. Nikdy obráceně. Podstřešní polopatro, tzv. půlštok, obkládáme vždy svisle a na štítové straně obklad půlštoku přechází plynule v obklad štítu.

Jednoduchý obklad štítu vhodný v celé sledované oblasti.

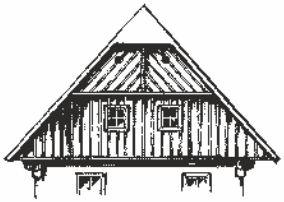

Plošně rozšířený typ štítu, prkna v horním pásu mohou být podle místních zvyklostí rozbíhavá i sbíhavá.

Štít hojně rozšířený v Jizerských horách.

Nejsložitější plošně použitelný štít u střechy s hambálkovým krovem.

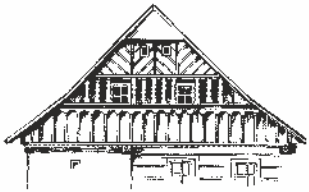

Bohaté lomenice z východních Krkonoš mají své místo právě zde a jejich přenášení na jiná území je chybou.

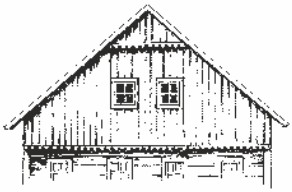

Štíty u střech s vaznicovým krovem a polopatrem mívají zpravidla jednoduchý obklad.

Trojice větších oken ve štítě je typická pro Jizerské hory.

Rozměrné štíty nad polopatrem umožňují osazení většího počtu oken, než štíty střech s hambálkovým krovem.

Horní Branná
čp. 179

Skladba prkenného obkladu štítu a způsob jeho přibití.

Dolní Albeřice
čp. 11

Šindelový obklad štítu patří k nejstarším a jen výjimečně dochovaným.

Štíty

Štíty nejstarších krkonošských bud byly obloženy šindelem, tedy stejně jako samotná střecha. V horských obcích však byly paralelně vedle šindelových i štíty prkenné, které nejpozději v 19. století převládly. Obdobné zásady platí i pro obklady, chcete-li bednění, štítů. Prkenné bednění bylo dvojího druhu. Zřejmě starší bylo záklopové bednění, tzn. překrývání širokých prken na střídačku tak, že horní vrstva kryla široké mezery mezi prkny spodní vrstvy. Uvádí se, že takto bývaly kryty štíty podřadnějších zejména hospodářských stavení. Známe je však i z řemeslnických domků v centru Vrchlabí či ze staré evangelické školy ve Valteřicích. Na skutečně podřadnějších stavbách (stodoly, kůlny) bylo ke krytí širokých spár užito krajinek či neomítaných prken. Hojnější je ale klasické bednění z prken s latěmi na spárách. Vodorovné obklady štítů se nevyskytovaly vůbec, a proto je jejich zhotovování na novostavbách nežádoucí. V údolí řeky Úpy nad Maršovem se setkáme se štíty bedněnými svisle bez latí, ale do řezaných drážek a per stejných, jaké mají strojně vyráběné šindele. Tento historicky zajímavý detail stojí za ochranu, avšak nelegitimuje palubkové obklady štítů ani na novostavbách, pokud usilují o tradiční vzhled. Obložení štítu je vhodné předsadit před fasádu přízemí, horní trojúhelník (štítek) před úroveň podkroví.

Skladba štítů

Důležitá je také skladba prken ve štítu. Problémem dneška jsou štíty přezdobené, překombinované. Štíty originálních krkonošských bud a chalup byly zpravidla velmi jednoduché, buď zcela nečleněné jen svisle bedněné, což je časté v horských polohách, nebo dělené vodorovně do dvou polí. Spodní pole bývá nejčastěji celé bedněno svisle a latě končí pod dělící římsou v obloučkově vyřezávané liště. Nejzdobnější štíty domů východních a středních Krkonoš mívají spodní pole dělené svisle do tří dílů, kdy prostřední je bedněn popsaným způsobem svisle, postranní pak šikmo. Horní pole může být rozděleno svisle na dva díly, které jsou bedněny šikmo, a to buď rovnoběžně se sklonem střechy, nebo naopak kolmo k němu (podle místních zvyklostí). V Jizerských horách se u této varianty štítu setkáváme též s dělením horního pole do čtyř dílů se střídavým šikmým bedněním.

Nejbohatší štíty neboli lomenice nalezneme v západních Krkonoších. Plocha zdejších lomenic náležejících k pojizerskému typu zde byla vodorovně členěna do dvou až čtyř pásů často rozdílné úrovně. Čím výše, tím více předsazené.

Karlov
čp. 338

Jednoduché a přitom elegantní bednění štítu je běžné v celých Krkonoších a Jizerských horách.

Paseky nad Jizerou
čp. 94

Nejzdobnější štíty jsou v západních Krkonoších a některé mají i dvojitou kočičí procházku.

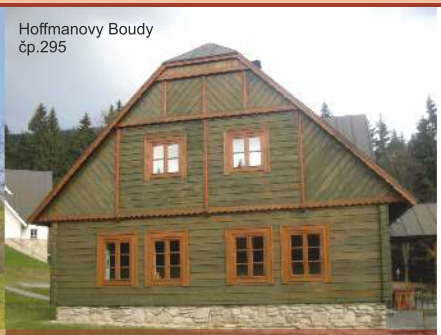

Hoffmanovy Boudy
čp.295

Ve východních Krkonoších zcela nevhodně přezdobený štít bez laťování spár a s vodorovnými palubkami.

Jednotlivé pásy byly členěny ještě svisle vyřezávanými lištami nebo jejich svazky do samostatných polí. Ta vyplňovala svisle či šikmo kladená prkna. Vrcholem zdobnosti je tzv. kočičí procházka – balustráda z plochých kuželek. Do západních Krkonoš zasahuje i poměrně složitě členěný štít lomnického typu charakteristický svislým dělením vodorovných pásů do mnoha polí se střídavě šikmo (klasovitě) kladenými prkny. V obcích, kde se takové bohaté lomenice zachovaly, je vznik jejich kopií a analogií přípustný, ale přenos na jiná místa hor rozhodně nikoli. Například ve středních a východních Krkonoších nemají co pohledávat.

Jsme-li v oblasti, která připouští zdobnější štíty (Pojizeří), dbáme na zachování proporcí polí vlastních originálním lomenicím. Spodní pás bývá vždy ve srovnání s ostatními nejvyšší. Pokud kvůli rozměrnějším oknům ve štítu pod nimi zbývá nedostatečný prostor pro pás širší, než je ten mezi okny, je nevhodné ho vytvářet. Čím větší okna ve štítu máme, tím jednodušší by měl být jeho obklad.

⊖ *Nežádoucí jsou tvarově zdivočelé „vyřezávánky“ a zbytečně přeplácané štíty s motivy z jiných koutů naší vlasti, například sluneční paprsky nebo zvlnění celých polí.*

Barevnost štítů

Také štíty bývaly barveny podobně jako obložení stěn, ale došlo k tomu později. Mnohé domy tak dodnes mají pestrobarevné přízemí a pouze tmavý štít napuštěný lněnou fermeží nebo karbolkou. U barevných štítů taktéž platí, že prkna jsou pestrá, kdežto latě zpravidla bílé. Objevuje se i střídání barev prken (červená, zelená), přičemž latě zůstávají bílé. Vhodné jsou tedy obě varianty – štít barevný i štít pouze impregnovaný nátěrem stejného vzhledu, jaký dávala fermež nebo karbolka.

Dolní Lánov
čp. 205

Štíty bývaly někdy velmi pestré.

Svatý Petr
Alpský hotel
čp. 45

I slohová architektura první republiky přebírala typické prvky, zde imitace roubení a svislé bednění.

Lučany
čp. 18

Eternitové obklady štítů navazují na břidlicové vzory.

Další obklady štítů

V Jizerských horách bývaly obvyklé obklady štítů z ornamentálně vyskládané různobarevné břidlice. Jednotlivé kameny se upravovaly do geometrických tvarů a skládaly do více či méně složitých obrazců. Ojedinělé je obložení všech dřevěných částí domu břidlicí (Lučany nad Nisou).

Dvacáté století přineslo nové materiály, z nichž se na pláštích budov uplatnil zejména eternit. Eternitové obklady navázaly na starší tradici obkladů břidlicových, která je vlastní částem Jizerských hor, ale nikoli Krkonoš, kde šlo jen o nepočetné výjimky. Eternitové obklady se však rozšířily plošně. Výrobci nabízeli základní škálu odstínů šedá, bílá, cihlová a formát čtvercový, kosočtvercový i s obloučkovým okrajem, z nichž pak zruční pokrývači skládali různé dekorativní vzory. Tento obklad dobře chránil roubení před povětrnostními vlivy a nebyl-li podložen lepenkou, umožňoval i jeho dýchání. Podobně byly obloženy i celé nové velké budovy bez ohledu na to, jaké konstrukce byly jejich stěny (jmenujme například Petrovku). Je-li to jen trochu možné, zachováme tyto obklady jako ukázku pokrývačské dovednosti. Naopak obklady ze sériově vyráběných palubek malé šíře jsou jednoznačně degradujícím faktorem, který dokázal setřít někdejší eleganci na úroveň přerostlé maringotky. Stačí letmé srovnání historických a současných snímků mnoha staveb a veškerá pochybnost je ta tam. O mnoho lépe nedopadly ani obklady z profilů s frézovaným rádiem, které mají své místo na zahradní chatce či chatičce u vody, ale nikoli na horském penzionu či hotelu.

Povrch zděných stěn

Stranou jsme nechali zděné stěny a omítky, co do zpracování a typů bychom těžko hledali nějaká specifika. Zde platil obecný vkus ovlivněný právě panujícími stavebními slohy a módou. Pro nátěry fasád nemusíme volit pouze bílou. V minulosti se též hojně používala šmolková modř různé intenzity, žlutá, okrová a šedá barva. Někdejší nátěry na vápenné bázi se však svými měkkými tóny odlišovaly od dnes často používaných příliš křiklavých a ostře tvrdých fasádních barev. Barev se tedy bát nemusíme, dáme si ale pozor na jejich vhodný odstín a jas.

Zejména na stavbách z 20. století můžeme pozorovat módu lícového kamenného žulového zdiva. Zatímco v první polovině století je to lomový kámen na suterénech a někdy i prvních patrech nových větších hotelů a bud, v druhé polovině století, zejména v 70. a 80. letech, se dostal do módy lomový vápenec a říční valouny. Tyto materiály nám spolehlivě zařadí stavby do doby jejich vzniku, ale za typické ve smyslu opakovánihodné bychom je označit nemohli. Omítky mohou být jak hladké, tak stékané s paspartami kolem otvorů a na nárožích.

⊖ *Nápodoba viditelného hrázdění jakož i falešné kameny a další vymoženosti současných dekoračních technik jsou nežádoucí.*

Slohové fasády

Pozdní romantismus konce 19. století přinesl, zvláště do tzv. lázeňské architektury rekreačních středisek, někdy až přebujelý dekorativismus eklekticky spojující prvky historizujících slohů, alpské lidové architektury, tradičně německého hrázdění i secese.

Také v Jizerských horách se od počátku 20. století v souvislosti se sklářskou konjunkturou začaly zejména v centrech obcí a městeček objevovat zděné vily a domy městského charakteru, které již mají specifický architektonický výraz poplatný právě módnímu stylu.

Charakteristické jsou složitější půdorysy a tvary střech včetně věžiček a různě tvarovaných vikýřů.

Fasády jsou téměř výhradně omítané, občas s plochami lícových cihel nebo glazovanými prvky.

Obklady stěn některých penzionů, hotelů a nových či přestavovaných bud jsou skládané do rozmanitých ornamentů doplněných vyřezávanými a skládanými římsami, často imitují hrázdění (například Labská bouda, hotel Hubertus Špindlerův Mlýn).

Tyto fasády je dobré zachovat a citlivě rekonstruovat jako doklad doby, ve které vznikly, avšak při hledání inspirace pro novostavby v tradičním duchu bychom měli být opatrní a střídmí.

Reklamy

Je třeba si uvědomit, že reklamy a označení provozovny jsou součástí pláště budovy. Měly by tedy architektonicky ladit.

⊖ *Reklama, která na sebe upozorňuje za cenu nevkusu a neomalenosti, slušného zákazníka odradí a vydává o majiteli nelichotivé svědectví.*

Poznámky

Poznámka - vysvětlivky:

⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

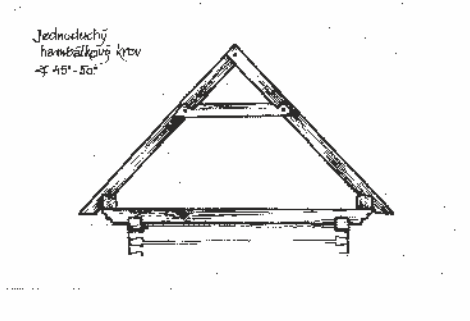

Schéma jednoduchého hambálkového krovu.

Poniklá
Přívlaka
čp. 424

Sedlová střecha s námětky.

KROVY

Sedlová střecha

Základním typem střešní konstrukce krkonošské chalupy je prostá nečleněná sedlová střecha. Sklon střechy se většinou se zvyšující patrovitostí snižuje. U chalupy je spád střechy okolo 45 ° (tedy hřebenový úhel okolo 90 °), v Jizerských horách až do 50 °. V západních Krkonoších a Jizerských horách jsou u hambálkových krovů časté námětky na krokvích, které ve spodní čtvrtině až třetině zmírňují sklon střechy a zároveň zvětšují její přesah nad zápražím, aniž by ho nadměrně zastiňovaly.
Ve východních Krkonoších je takové provedení ojedinělé. Chalupa s polopatrem má mírnější spád střechy 33 až 38 ° (hřebenový úhel 115 až 105 °). Sklon střechy tradičního dvoupodlažního pensionu z přelomu 19. a 20. století je už méně než 30 ° (hřebenový úhel pod 120 °). S menším sklonem střechy se zkracuje délka krokví a zlepšuje možnost využití podkroví. Tento vývoj vyústil v ojedinělých případech na přelomu 19. a 20. století až v horské domy s téměř plochou střechou; nejznámějším příkladem je Petrova bouda nad Špindlerovým Mlýnem. Meziválečné období se naopak rychle vrátilo i u vícepodlažních staveb k větším sklonům střech. Také v Jizerských horách nejsou až na úplné výjimky sklony na vaznicových krovech menší než 30 °.

⊖ *Výraz domu poškozuje nepravidelný sklon střechy, zapříčiněný nejčastěji zvednutím jedné strany krovu na vyšší úroveň nebo zalomením krokví.*

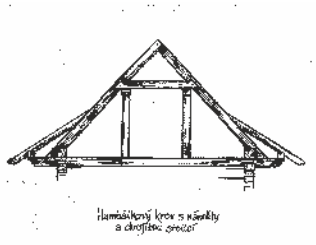

Schéma hambálkového krovu s dovojitou stolicí a námětky

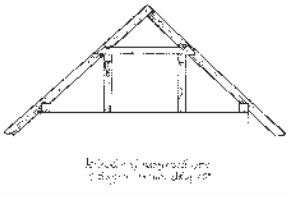

Schéma vaznicového krovu

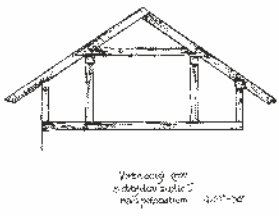

Schéma vaznicového krovu nad polpatrem.

Pultová střecha

Nad dřevníkem a verandou je tradiční pultová střecha navazující na hlavní střechu budovy při její okapové straně. Zatímco v Jizerských horách jde vesměs o její prosté prodloužení, v Krkonoších se střecha nad přístavbou zádveří, dřevníku, verandy láme v menší sklon. Klasickou pultovou střechu pak mají ovšem přístavby kůlen a dřevníků k zadním štítovým stěnám. Najdeme ji i na původních vedlejších a pomocných stavbách, jako jsou kůlny, sklady pro nářadí i materiál, zakrytí studánky, kiosky a malá technická díla. Sklon střechy na dřevníku je do 30 °.

⊖ *Sedlová střecha na drobné stavbě působí rušivě a dostává objekt mimo měřítko. Kůlny, dřevníky a přístřešky čistíren odpadních ve formě zmenšené chaloupky se sedlovou střechou jsou nevhodné.*

Dolní Malá Úpa
U kostela
čp. 71

Pultová střecha dřevníku a maloúpský seníkový vikýř.

Složitější je situace u garáží. Zatímco ve východních Krkonoších jsou i u nich vhodné pultové střechy, v Krkonoších západních a v Jizerských horách již působí lépe střecha sedlová, neboť je můžeme vnímat jako ekvivalenty zdejších stodůlek a špýchárků, které na východě Krkonoš téměř nebyly. Pultová střecha pak vyjma vícepodlažních staveb inspirovaných druhým a třetím desetiletím 20. století nepatří na střešní vikýře.

Stropní trámy

Obytnou a hospodářskou část zakončují stropní trámy kampováním přichycené k nejvyššímu trámu roubení nebo hrázdění. Stropní trámy ve středovém rozponu 1,2 metru mají průřez zpravidla 18 × 24 cm na výšku a přečnívají přes roubení ven zpravidla o 40 cm. Stropní trámy tvoří jeden z hlavních estetických prvků tradiční chalupy či selského domu. Nejsou uvnitř ani venku stejně jako konce krokví nikdy bedněné.

⊖ *Jejich schování pod prkenný obklad zásadně změní ráz domu.*

Pec pod Sněžkou
Modrý Důl
čp. 98

Přesahující stropní trámy nesou ležatou pozednici a osedlané krokve.

Krov

Základním prvkem krovu je krokev, tedy přesněji dvojice krokví spojených proti sobě jako písmeno A pomocí vodorovného trámu, tedy hambalku. Jsou to trámy o průměru nejčastěji 14 × 16 nebo 18 centimetrů na výšku. Dvojice krokví jsou od sebe vzdálené stejně jako stropní trámy, tedy nejčastěji 1,2 metru. Ovšem známe mnoho starých „úsporných“ krovů s rozponem až dva metry a krokvemi položenými dokonce na šířku. Jsou celé zprohýbané, leč vydržely nápor již mnoha desítek vydatných krkonošských zim. Takové subtilní řešení si však dnes již žádný stavitel nedovolí. Krokve jsou v ose stropních trámů osedlané do průběžného trámu zvaného pozednice. Ta je buď přímo nad nosnou zdí, nebo častěji vysunutá na stropních trámech alespoň o svou šířku mimo půdorys nosné zdi; pak ji nazýváme okapová vaznice. Pozednice bývá nejsilnějším trámem v dřevěném domě, tedy nejméně 18 × 24 centimetrů. Často ji venku zdobí jednoduché řezby a hlavně kvalitně provedené tesařské spoje. Způsob podepření krokví určuje typ krovu a je skrytým „rodným listem“ každého stavení.

Temný Důl
Honzův Potok
čp. 43

Detail dvojité stolice podpírající hambalky a krokve.

Pec pod Sněžkou
čp. 172

Vaznicový krov nad polopatrem.

Typy krovů

Rozlišujeme dva základní typy krovů, hambalkový a vaznicový.

Pro starší hambalkový je typické opření spodních konců krokví do pozednice či okapové vaznice vynesené na zhlavích stropních trámů a menší přesah střechy před štít bez viditelného posledního páru krokví. Sklon těchto krovů neklesá pod 45 °.

Dolní Maršov
čp. 9

Středová stolice hambálkového krovu.

Nejstarší chalupy mají jen prosté hambalkové krovy, u kterých jsou dvojice krokví vzájemně propojené jen dvěma zavětrovacími trámy na každé straně sedlové střechy. Takových krovů se dochovalo jen několik a je velká škoda je dnes zničit půdní vestavbou. Již také vzácné jsou původní krovy se středovou stolicí. Středová stolice je jedna rámová stěna probíhající uprostřed domu pod hřebenem střechy. Sloupy podpírají nejen hřebenový trám, ale v nadpoloviční výšce ještě další průběžný trám (stolici), který nese hambalky. Celá „stěna“ je zavětrovaná ondřejskými kříži a vzpěrami.

Od poloviny 19. století se i v Krkonoších uplatnil dnes nejčastější vaznicový krov s dvojitou stolicí. Takový systém podpírá hambalky v místě jejich spojení s krokvemi. To umožňuje nejen vytvoření vestavby uprostřed půdy, ale také otevření sedlové střechy pro velký seníkový a přední sedlový vikýř. Pro vaznicové krovy jsou typické volné konce krokví klesající pod úroveň pozednice a tvořící tak snížený přesah na okapových stranách domů. Vaznicové krovy na rozdíl od hambálkových nebývají nikdy doplněny námětky na krokvích. Přesah střechy před štítem bývá zpravidla větší a je vynesen předsazeným párem krokví. Sklon těchto střech častěji klesá pod 45 °. Pro tradiční úřední domy jako hájovna, lesní správa, fara, škola či celnice byly po staletí typické valbové střechy. Zájezdní hostince, mlýny, zámečky nebo některé pensiony, měly podkroví zvětšené mansardovou střechou. V Jizerských horách se takové objevují též na farách, výjimečně i brusírnách a obytných domech.

Špindlerův Mlýn
čp. 35

Valbová střecha úředního domu – hájovny.

Zvalbení

Zkosení střechy ve štítech nebo na sedlovém vikýři najdeme u starších chalup hlavně ve vyšších polohách. Typický prvek se odrazil i při stavbě horských bud na hřebenech. Zvalbení zmenší plochy štítů a zpevní okraje krovu, tím dům chrání před silným větrem. Hloubka zvalbení je závislá na velikosti krovu. V Jizerských horách se zvalbení vyskytuje zřídka a není vázáno na stáří domu. Kabřinec na dřevěných domech západních Krkonoš je jiným prvkem s rozdílnou konstrukcí i významem. Častější však je pouhé zvalbení vrcholu přesahu střechy před štít.

Jablonec nad Jizerou
čp. 308

Vysazené zvalbení přesahu střechy ve vrcholu štítu zvané kabřinec.

Nejde tedy o zvalbení krovu. V Jizerských horách se kabřinec v podstatě nevyskytuje.

Přesah střechy

Přesah střechy ve štítech domů s hambalkovým krovem není velký, jen do 50 centimetrů, ve špičce menší do 25 cm, směrem dolů při odsazení dvou a více pásů štítu se pak zvětšuje. Štít chránilo především bednění, která má při vhodné konstrukci a nátěru dostatečnou životnost, nikoli mohutný přesah střechy. Poslední pár krokví je skryt pod bedněním štítu (s nímž může být i mírně předsazen před stěnu pod ním) a přesah tvoří již jen přečnívající latě nebo bednění střechy. Pouze u novějších chalup s polopatrem a vaznicovým krovem leží ještě jeden viditelný pár krokví na prodloužené pozednici a vaznicích. Pod hřebenem mohou být u těchto zdobnějších krovů krokve propojené vloženým začepovaným křížem.

Málo chráněný vodorovný trámek je náchylný ke hnilobě. Okraj těchto krajních krokví někdy zdobí krajkově vyřezávaná lišta romanticky inspirovaná alpskými domy.

⊖ *Chybou je, pokud pro novostavbu zvolíme starší typ hambalkového krovu s okapovou vaznicí vynesenou na přečnívajících zhlavích stropních trámů a zároveň uděláme zbytečně velký přesah střechy s vyneseným viditelným párem krokví před štít.*

Na žádné původní chalupě není tento konstrukční „kříženec“ k vidění. Musíme si zvolit buď anebo. Krokve mají takový spodní přesah, aby jejich konce dosahovaly do jednoho metru od nosné zdi.

⊖ *Prodloužení nebo zkrácení přesahu střechy změní výraz domu v jeho neprospěch.*

Laťování

Vyztužení krovu zajišťuje ještě laťování, u novějších domů bednění. Latě bývají často ručně tesané jen ze dvou stran ze slabé tyčoviny. Byly nejlevnějším dřevem použitým ke stavbě chalupy. Rozpon mezi nimi je závislý na délce zvoleného šindele, který býval dříve 50, později i 60 centimetrů.
Při nahrazení dožité šindelové střechy lepenkovými pásy nebo eternitem, tesaři připravili bedněnou plochu. Latě většinou ponechali jako zpevňující prvek a prkna položili přes nebo mezi ně.

⊖ *Důležité je nenechat na latích ani žádném jiném dřevě proužky kůry, protože ta umožní množení dřevokazného hmyzu.*

Temný Důl
Honzův Potok
čp. 43

Tesané latě připravené pro položení šindelové krytiny.

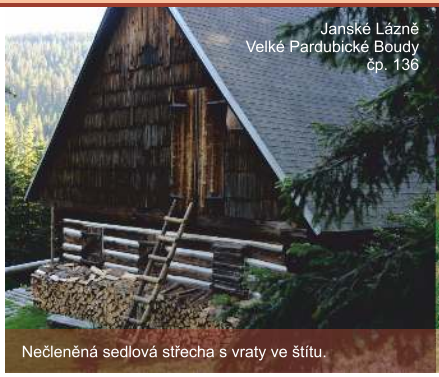

Nečleněná sedlová střecha s vraty ve štítu.

Maloúpský seníkový vikýř.

Bednění střechy

S rozvojem pilařského průmyslu bylo nahrazeno laťování bedněním střechy prkny. Dnes zase místo prken i při opravách lidové architektury přicházejí velkoformátové dřevěné lisované desky. Je správné alespoň pohledový přesah střechy udělat z prken s ohoblovanou spodní stranou. Jestliže je v obytném interiéru pobití krovu vidět, je vhodné kvůli eliminaci mezer zvolit prkna s polodrážkou.

⊖ *Naopak zcela nevhodné je stejně jako při venkovních obkladech používat profilovaná prkna se zkosenou hranou, tedy palubky. Takový rastrovaný povrch stěny je cizím a neestetickým prvkem. Když se podaří provést pobití pohledového krovu z různě širokých prken, je výsledek lepší.*

V interiéru přiznaný krov se izoluje až nad bedněním, buď ještě jednou vrstvou krokví, nebo častěji rámy z nastojato připevněných fošen, do kterých se pod druhé bednění vejde izolace, parotěsná zábrana i vzduchová odvětrávací mezera.

Zpřístupnění půdy

Nejstarší domy měly půdní prostor přístupný zvenku pouze přes dvoukřídlá vrata umístěná v jednom ze dvou štítů. Rám vrat na prostřední straně je opřený o sloup středové stolice. Vylepšení přístupu přineslo až zavedení seníkových vikýřů.

Maloúpský seníkový vikýř

Pouze v Malé Úpě a vzácněji v Albeřicích, Lysečinách a v Maršově byly první seníkové vikýře provedené pouze zvednutím dvou krokví na zadní straně sedlové střechy na malou stolici tvořící zároveň rám pro dvoukřídlá vrata. Laťováním a pokrytím šindelem vznikla vlnovka ve střeše, pod kterou se na úrovni pozednice vešla dvoukřídlá vrata. Tento unikátní „endemický“ prvek se dodnes dochoval na posledních šestnácti chalupách.

⊖ *Někde maloúpský vikýř relativně nedávno zbořili bez náhrady, ale většinou byl už dávno nahrazen modernějším velkým seníkovým vikýřem.*

Poznámka - vysvětlivky:
⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

Malý seníkový vikýř

jednoduchý je také malý seníkový vikýř vestavěný na zadní (na rovině výjimečně i přední) straně sedlové střechy pouze mezi dvě krokve. Bývá široký jen na šířku vrat, tedy do dvou metrů. Má sedlovou, někdy zvalbenou stříšku a bedněné svislé stěny. Nepřesahuje půdorys domu, končí nad pozednicí. Byl rozšířený v celých Krkonoších, Jizerských horách i podhůří, ale stejně jako u jiných jednodušších prvků byl od konce 19. století postupně nahrazen velkým vikýřem.

Rychlov
čp. 28

Typický malý seníkový vikýř v méně obvyklé poloze u kraje střechy.

Velký seníkový vikýř

Zavedení dnes nejčastějšího velkého seníkového vikýře bylo vázané na zavedení modernější dvojité stolice vaznicového krovu. Hřeben velkého vikýře dosahuje nebo téměř dosahuje výšky hřebene chalupy. Zabírá až třetinu plochy zadní části sedlové střechy, kde je umístěn nad klenbou sklepa, nejčastěji symetricky uprostřed chalupy. Vystupuje z půdorysu chalupy až o tři metry. Sklon sedlové střechy výjimečně zvalbené na velkém seníkovém vikýři je okolo 40°. Stěny tvoří výhradně rámová konstrukce bedněná svislými prkny, vzácně šindelem. Vikýř původně zvětšoval podkroví o dílnu a sklad nářadí, dnes je kvůli snadnému prosvětlení okny v bočních svislých stěnách oblíbeným místem pro rozšíření obytné části chalupy.

⊖ *Nevhodným prvkem jsou okna v jeho štítové části na úkor původních širokých vrat.*

Velký seníkový vikýř byl dodatečně vložen do většiny starších krkonošských chalup. Zároveň s tím byl krov chalupy přestavěný ze starších typů na krov s dvojitou stolicí.

⊖ *Nepůvodní jsou vikýře s plochou nebo pultovou střechou.*

Obytné polopatro

Zásadní zvětšení obytné části přineslo zvýšení krkonošské chalupy o obytné polopatro neboli půlštok, které je zcela vázáno na mladší vaznicový krov. Rámová nástavba zvedla podkroví nad pozednicí nejčastěji o 1,1 metru. V Jizerských horách bývá výška polopatra i menší, často v závislosti na celkové velikosti domu při zachování proporcí. Snížil se sklon střechy. Tím se využívá větší část podkroví pro vestavění obytných místností.

Půlštokové domy mají v Krkonoších téměř vždy přední sedlový vikýř nebo rizalit a zajisté i zadní velký vikýř. V Jizerských horách však bývají často čistého tvaru bez velkého vikýře, někdy s dvěma malými sedlovými vikýři, naopak častý je rizalit, který bývá i zděný. Takové provedení zdvojnásobí obytnou plochu domu a přitom ještě patří k tradičnímu (poslednímu) vývojovému typu krkonošské a jizerské horské chalupy.

Dolní Malá Úpa
čp. 100

Dodatečně vestavěný velký seníkový vikýř.

Velká Úpa
čp. 214

Chalupa s obytným polopatrem a předním sedlovým vikýřem.

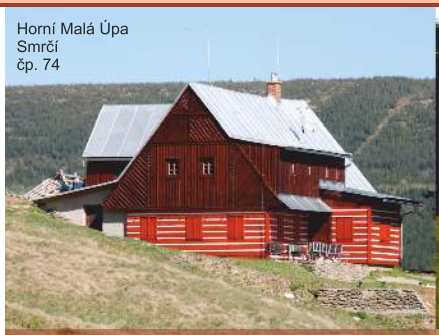

Horní Malá Úpa
Smrčí
čp. 74

Nevhodně prosvětlené podkroví průběžným plochým vikýřem, nevhodné „falešné“ roubení na dřevníku.

Horní Maršov
Krausovy Boudy čp. 178

Přední sedlový vikýř.

Prosvětlení podkroví

Vhodné prosvětlení podkroví úzce souvisí s tradičními prvky krovu. U chalup s prostou sedlovou střechou nám u dodatečně obydlené půdy musí stačit prosvětlení okny ve štítech, popřípadě klempířsky provedenými střešními okny. Větším zásahem je vložení předního sedlového vikýře symetricky usazeného nad vchodovými dveřmi.

Přední vikýř

Rozšíření obytných prostor do podkroví vytvořilo na konci 19. století nový stavební prvek – přední sedlový vikýř. Není zrcadlovým přenesením velkého seníkového vikýře na zadní straně domu, protože je menší a nepřesahuje půdorys domu. Ovšem má stejný sklon střechy, tedy okolo 40 °. Nejčastěji lícuje s pozednicí, do které je načepovaná jeho jednoduchá trámová konstrukce. Někdy je naopak vytažen daleko dopředu a vytváří se zádveřím v přízemí oblíbený prvek rizalit. V Jizerských horách není typ velkého předního vikýře obvyklý, zato přední rizalit je již velmi časté řešení i v kombinaci chalupy s hambalkovým krovem a vytaženého rizalitu s vaznicovým krovem menšího sklonu. Sedlový vikýř na rozdíl od plochého vikýře odkloní padající sníh ze střechy mimo vchodové dveře. Plochý vikýř není původním prvkem tradičního krkonošského domu. S bočními náběhy se naopak stal charakteristickým pro novostavby bud a hotelů v první polovině 20. století, kde má své nezadatelné místo a stal se jedním z typických prvků těchto několikapatrových větších horských staveb a je tu s rozdílným úspěch takto uplatňován dosud.

⊖ *Široké průběžné ploché, často předimenzované vikýře prosvětlovaly při masivní přestavbě horských chalup na podniková rekreační zařízení od poloviny 60. let minulého století jejich půdní prostory. Tím došlo k znehodnocení stovek krkonošských domů. Obdobnou chybou současnosti jsou naopak řady menších vikýřů se sedlovými stříškami.*

Střešní okno

Při zachování rázu tradiční chalupy můžeme ve střeše instalovat i několik dobře umístěných malých střešních oken. Vycházejí z původního prvku, který v okolí komína zpřístupňuje z půdy střechu. Rozměr odpovídá protažení člověka otvorem nanejvýš 60 × 70 centimetrů s delší stranou na výšku.

Tradiční střešní okno je klempířským výrobkem z odolného zinkového nebo měděného plechu otvírací na horním pantu. Oplechovaný rám nevystupuje nad povrch střechy o více než deset centimetrů. Do takového střešního okna v obytné místnosti můžeme vsunout vakuované dvojsklo s kalenými skly.

⊖ *Zcela nevhodná jsou větší, protažená a v polovině výkyvná střešní okna.*

Komíny

Umístění komínu v tradiční venkovské stavbě má neměnné místo ve středu dispozice při stěně mezi obytnou světnicí a síní. V horských podmínkách byl komín co nejvíce přisazen k hřebeni střechy tak, aby co největší jeho část byla kryta v domě a nedošlo k jeho nepříznivému ochlazování. Zvenku tedy komín sedí ve střední části střechy za jejím hřebenem ve směru od vstupu.

Horní Maršov
Bertholdovo náměstí
čp. 65

Klempířská střešní okna, tradiční komín a odvětrání vyvedené k hřebeni střechy.

⊖ *Zcela nepřirozené je umístění komínů při stěnách domu, ať už ve štítových stěnách (lze obnovit pouze při rekonstrukcích jizerskohorských mačkáren) nebo u okapových stěn.*

V Jizerských horách při velmi obvyklém zobytnění hospodářské části, případně při výstavbě mladších řemeslnických domů s dvěma obytnými díly po obou stranách síně, přibyl druhý komín při stěně mezi síní a zadní částí domu. Střechou proniká opět co nejblíže hřebeni. U komínových hlav vycházíme z lokálních zvyklostí. V Krkonoších se komínové hlavy s kamennou stříškou vyskytovaly jen zřídka, a to spíše v podhůří. Stará vyobrazení však někdy ukazují dřevěné stříšky na komínu, což je dnes ovšem z požárního hlediska nemožné. Přijatelným kompromisem jsou subtilní plechové stříšky nad komínem.

Zatepletní

Tradiční tesařské konstrukce roubení, hrázdění a různě provedené krovy nesplňují nároky na nízké tepelné ztráty. Zateplení historického domu vždy přinese potlačení jeho identity. Znehodnocení jde omezit při dodržení několika jednoduchých zásad. U staveb s výjimečným architektonickým výrazem můžeme na zateplení alespoň nejcennějších částí rezignovat. Účinnější je zateplení venkovního pláště, k tomu je nutné všechny fasádní prvky posunout ven na novou úroveň fasády. Tedy nejen rámy oken, ale i zárubně dveří, parapety oken, vestavěné instalace jako třeba skříně s elektřinou i obyčejný domovní zvonek. V nové úrovni se snažíme zopakovat historickou podobu fasády.

⊖ *Přidáním venkovní vrstvy se ovšem „zkracují“ krokve a zmenšuje přesah střechy. Pozednice se často ztrácí pod bedněním. Nežádoucí je též vynášení dvojité střechy, dokonce s izolací, před úroveň štítu, tedy do přesahu. Nemá zde žádnou funkci a příliš mohutné čelo přesahu je estetickou vadou. Pokud to technicky jen trochu jde, snažíme se tomu vyhnout.*

Rekreační domy

Prvky z lidové architektury se promítly do stavby a konstrukcí penzionů, hotelů a horských bud. Stavitelé domů pro hosty převzali tesařské postupy včetně spárovaného roubení, bedněného hrázdění či prosvětlení krovů pomocí vikýřů a rizalitů. Výrazným prvkem jsou různě provedené verandy a sály hostinců; tam, kde přesahují půdorys domu jen v úrovni přízemí, mají pultovou střechu. Tradiční domy pro hosty vycházejí z provedení horských chalup, proto mají také obdobné bednění, subtilní členěná okna lícovaná s fasádou a další prvky lidové architektury, se kterou proto tvoří výjimečný soulad.

Pec pod Sněžkou
Jelení Louky
čp. 77

Prvky lidové architektury přenesené na domy pro hosty.

Novostavby u Vysokého nad Jizerou

Plastový šindel není v určitých případech nejhorším řešením.

Modrý Důl
čp. 97

Půvab i autenticita dřevěné šindelové krytiny jsou nepřekonatelné.

STŘEŠNÍ KRYTINA

Šindel a došky

Typickou střešní krytinou horské architektury, tedy i Krkonoš a Jizerských hor, byl dřevěný šindel, štípaný z rovného smrkového dřeva bez suků. Nejrozšířenější krytinou minulosti na území naší republiky však byly slaměné došky. Ačkoli dnes se s nimi již prakticky nesetkáme, v minulosti nebyly výjimkou ani v horských obcích s rozvinutou rostlinnou výrobou. Na boudách však došky doložené nejsou. Došky bývaly velmi často kombinovány se šindelem, který se používal na exponovanější partie, tedy na hřebeny a hrany střech. Ačkoli byly známy materiály trvanlivější a dřevěnému šindelu nepřála ani státní nařízení, která od poloviny 19. století preferovala nespalné krytiny, přežil v Krkonoších až do třicátých let 20. století.

Tehdy však již byla používána jeho lacinější a méně kvalitní řezaná a frézovaná podoba, vyráběná v četných šindelkách. Ti, kteří se nezaleknou pokrýt svůj dům pravým dřevěným šindelem, mu dodají punc originality a elegance. Se soudobými konzervačními prostředky není ani dnes dřevěný šindel, zvláště štípaný, odbytou záležitostí.
Mezi plastovými napodobeninami tradičních krytin se objevily také imitace šindele. Striktně odmítnout je nelze. Stále však nevypadají tak dobře, aby na historické roubence nepůsobily lehce nepatřičně. Své místo však již dnes mají na novostavbách. Imitace někdejšího eternitu a břidlice však dopadají zatím lépe.

Térová lepenka

Od poslední třetiny 19. století se stávala stále populárnější térová lepenka v pásech, která v první třetině 20. století zcela převládla. Často byla kladena přímo na starší šindelovou střechu. Charakteristické je připevnění a napojení lepenky pomocí svislých latí trojúhelníkového průřezu. Térová lepenka opatřená asfaltovým nátěrem se též uplatnila na střechách novostaveb a přístaveb bud a hotelů, které měly velmi mírný sklon střech, například Petrovka. Obliba a vžité stereotypy spojené s lepenkovou krytinou se projevily i při údržbě prvních plechových střech, které bývaly natírány roztaveným asfaltem a vzhledově se od lepenkových téměř nelišily.
V posledních letech pozorujeme i jistou renesanci lepenky (modifikovaných pásů), která je na technologicky vyšší úrovni.
Opět však dáváme přednost lepenkovým pásům, nejlépe svislým.

⊖ *Stříhaný lepenkový šindel není esteticky vhodný, neboť jeho údajná podoba se šindelem skutečným je jen marketingovým trikem.*

Horní Maxov
čе. 83

Nastříhané lepenkové plátky nejsou tradiční krytinou Krkonoš ani Jizerských hor a ani opticky se jí často vůbec neblíží.

Břidlice

V Jizerských horách v 2. polovině 19. století pronikla na střechy krytina z břidlicových šablon, těžených a štípaných v lomech na Železno-brodsku. Tvary kamenů závisely na štípatelnosti různých typů břidlice, takže se můžeme setkat se škálou tvarů, ale i barev od šedo-stříbrné, přes zelenošedou až po různé odstíny tmavě šedé. Na některých stavbách dodnes obdivujeme dokonalé pokrývačské umění při vytvarování úžlabí, vikýřů, okrajů střech a okolí komínů. Břidlice zůstává jednou z nejkvalitnějších a nejtrvanlivějších krytin, avšak její dostupnost a cena užití značně limitují. V současnosti se na trhu objevují i její plastové napodobeniny. Při rekonstrukcích cenných historických objektů se jim spíše vyhneme, u nové kontextuální zástavby se však dobře uplatní.

Jindřichov

Břidlice je typickou estetickou a trvanlivou krytinou některých lokalit Jizreských hor.

⊖ *Nevhodné je používat plastovou napodobeninu břidlice tam, kde se břidlice v minulosti používala jen velmi zřídka nebo vůbec. To je vlastně případ celých Krkonoš.*

Eternit

U novostaveb lepenku i na vesnici už před 2. světovou válkou v oblibě předstihl eternit (osinkocementové tabulky), nezřídka skládaný do dekorativních vzorců tvořených šablonami odlišného odstínu, nebo barvy. Jen v podhůří se také rychle šířily betonové tašky. Plech sice byl znám, ale v naší oblasti se výrazně začal uplatňovat až ve 2. polovině 20. století a pálená taška zůstala výjimkou dosud. Kvalitní, trvanlivý a hojně rozšířený azbestocementový eternit jen velmi těžko hledá plnohodnotnou náhradu v moderních zdravotně nezávadných nástupcích. Výrobci požadovaná pokládka na latě není u této křehké krytiny do hor ideální a nemálo popraskaných šablon po každé zimě nedělá této esteticky velmi vhodné krytině dobrou reklamu. Extrémní klimatické podmínky našich hor jí bohužel nesvědčí. Vývoj však pokračuje. Stále větší oblibu však získávají plastové šablony obdobného tvaru, jaký míval někdejší eternit. Tato krytina odolává zatížení sněhem a ledem velmi dobře a esteticky je též přijatelná.

Rokytnice nad Jizerou
Rokytno 93

Ze zdravotního hlediska nevyhovující azbestocementové šablony mohou nahradit opticky vhodné napodobeniny eternitu z moderních materiálů včetně plastu.

Šumburk

Eternit patří mezi typické krytiny Krkonoš a Jizerských hor.

Tmavý falcovaný plech je vhodný pro horské objekty.

Vlnitý plech s desénem pálených či betonových tašek není z estetických důvodů pro Krkonoše a Jizerské hory vhodnou krytinou.

Novodobé krytiny

Období po polovině 20. století je dobou, kdy převahu získává pozinkovaný falcovaný plech, s nímž co do četnosti držel krok jen eternit. V Jizerských horách i Krkonoších se v té době téměř zcela změnila barevnost střešních krytin a tím i barevný ráz původní horské zástavby. Na rozdíl od dřívějších neutrálních tmavých barev (odstínů šedých a šedohnědých s nádechem zelené) převážil nevhodný, ale velmi oblíbený červený nátěr falcované plechové střechy, který během několika málo desetiletí zakořenil v myslích majitelů domů tak, že jej většinou již považují za původní. Na území KRNAP byl zase prosazován zelený nátěr, který byl sice o stupínek příznivější, ale jeho plošné uplatňování však bylo též krokem stranou. Na sklonku období socialismu pak nastupuje hliníkový plech ve formě šablon s vlnkou. Po změně režimu roku 1989 nastala ve střešních krytinách doslova revoluce nabídky všemožných druhů, materiálů, tvarů a barev. Mezi oblíbené se zařadily především betonové tašky, potahovaný tvarovaný plech a lepenkový šindel. Ani jedna z těchto střešních krytin však není doporučení hodná pro tradiční horskou architekturu.

⊖ *Vzhledem k tomu, že pálená a betonová krytina se v minulosti v horách uplatnily jen v omezeném množství, není vhodné je používat ani dnes.*

Jen na západním úpatí Krkonoš (například u Víchové) můžeme nalézt ostrůvky s poměrně hojnými zámkovými pálenými taškami nejčastěji z prvorepublikového období. Při odmítnutí této krytiny hrají hlavní roli estetické důvody, neboť jde o prvek rušivý. Další nevýhodou je značná váha, která se v horách sčítá s vahou napadaného sněhu.

⊖ *Z estetických důvodů musíme odmítnout i potahovaný plech s vylisovaným dezénem tašek. Tato krytina je sice lehká a funkční, ale zároveň je to imitace něčeho, co ani v originále do našeho regionu nepatří.*

Plech sám o sobě však zavrhnout nelze, naopak. Upřednostňujeme však klasickou falcovanou formu této krytiny. Materiály a úpravy plechových krytin jsou dnes velmi rozmanité, proto jen obecně poznamenejme, že u plechových střech je vhodné volit černé, nebo tmavě šedé odstíny, které navozují dojem někdejších lepenkových, nebo asfaltovaných plechových střech. Jisté rozpaky může vyvolat i měď. Zatímco po rychlém ztmavnutí nemusí na větších objektech (hotely, penziony, vrcholové boudy) rušit, na drobné roubence stále poněkud honosná krytina působí nepatřičně.

Poznámka - vysvětlivky:
⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

Obecné zásady i detaily

Jak by tedy měla vypadat střecha tradiční architektury Krkonoš a Jizerských hor?

U staveb, které nepodléhají památkové ochraně, není nutné fundamentalisticky trvat na původních materiálech jako je například dřevěný šindel. Je však žádoucí dbát o to, aby střecha byla funkční a zároveň nerušila. Respektujeme též místní zvyklosti, zejména u napodobenin tradičních krytin sledujeme, zda se do té které lokality skutečně hodí. Velmi důležitá je barva střešní krytiny, která se na rozdíl od materiálu projevuje na velké vzdálenosti. Tradičním materiálům (šindel, břidlice, térovaná lepenka) ponechme jejich přirozenou barvu, ostatní náhradní materiály (plech, umělé šablony, asfaltové pásy) volme v původních tradičních barvách, tedy tmavších neutrálních odstínech šedé a hnědé.

Čistá v Krkonoších

Zbytečně naddimenzovaná závětrná lišta podtrhuje nevhodnost lisovaného plechu imitujícího pálenou krytinu.

⊖ *Nepoužívejme nepřirozené pestré barvy, které dnes nabízejí katalogy výrobců krytin: červené, modré, zelené (mnohdy mají lidé pocit, že zelená barva na střechu je v přírodě příznivá, avšak v minulosti se objevovala pouze na měděných střechách sakrálních a jiných významných staveb). Ani stříbrná až bílá svítící barva pozinkovaného plechu, případně podobných nátěrů nepůsobí v krajině pěkně.*

O dobrém výsledném vzhledu střechy nerozhoduje jen její tvar a krytina, ale i kvalita pokrývačské práce.

⊖ *Dojem často kazí naddimenzované závětrné plechové lišty a zbytečně mohutné nadokapní oplechování, které u nové kvalitní odvětrané střechy nemá opodstatnění.*

Pozornost též věnujeme vhodnému vyústění odvětrávaných střech. U skládaných krytin dáváme přednost skládaným okrajům (s případným skrytým plechováním).

Poznámky

Kolna pod spuštěnou střechou při zadní straně domu.

Kryté bedněné zádveří pod spuštěnou střechou je prvek běžný jak v Jizerských horách, tak v Krkonoších.

PŘÍSTAVBY LIDOVÝCH DOMŮ

Lidový dům Krkonoš, jižní a východní části Jizerských hor je tradičního obdélného trojdílného půdorysu, krytý rovnoramennou sedlovou střechou. Stavba je až na drobné výjimky důsledně členěna na tři díly (s řadou vnitřních variant): střední zděnou síň, z níž se vchází na jedné straně do roubené obytné světnice na druhé straně do původně dřevěné, později zděné hospodářské části s chlévem a komorou (viz kapitola Umístění a půdorys). Podle typu sedlové střechy rozlišujeme dvě základní fáze tradiční venkovské architektury. První z nich jsou starší domy s archaickým hambalkovým krovem s plynulými námětky při okapové straně, druhou pak mladší stavby s vaznicovými krovy s přesahujícími krokvemi a vaznicemi a půdní nadezdívkou (viz kap. Krovy). K tomuto základnímu tvaru lidového domu v průběhu doby přibývaly různé typy přístaveb.

Zádveří a kolna

Nejjednodušší a nejčastější přístavbou Krkonoš a Jizerských hor je zádveří připojené k podélné straně domu v místě vstupu do síně. Půdorysně se jedná o výrazný obdélník přiléhající ke stěně domu, který obsahuje předsíň a navazující chodbičku k suchému záchodu umístěnému nad hnojištěm na jejím konci. Zádveří kryje střecha plynule bez lomení navazující na námětek krovu a měkce splývající k okapu. Člověk vstupující do domu přicházel po zápraží podél oken hlavní světnice pod přesahem střechy k hlavním dveřím do zádveří, které se sem přesunulo ze síně. Vysoká podezdívka navázala na kamenné zápraží a pokračovala často jen formou pilířů vynášejících trámy podlahy chodby a záchodu. Na opačné straně domu přivrácené ke svahu vznikla pod podobně konstruovanou střechou kolna buď podél celého domu nebo jeho části. Oba tyto typy přístaveb byly jednoduché rámové konstrukce, pobité tradičním tesařským obkladem, tedy širokými svislými prkny s latěmi na spárách. Střešní krytina bez přechodu navazuje na krytinu hlavní stavby.

Užší přístavby menší plochy, situované k jedné z podélných stran stavby by tedy měly být překryté střechou prodlouženou v Jizerských horách bez lomení. V Krkonoších je lomení přípustné, ale čím je napojení plynulejší, tím lépe. Jedná se o velmi praktickou zásadu, která umožní sjíždění sněhu ze střechy bez jeho hromadění v místě lomu. Princip nelomení střechy úzce souvisí se sklonem střechy, šířkou přístavby a podchodnou výškou u vnější stěny. Čím užší, tím lépe se podaří zásadu nelomení dodržet, při větší šířce musíme počítat s tím, že podchodná výška u vnější stěny bude nižší. Maximální šířka, kdy podélná přístavba ještě respektuje proporce celé stavby, je jedna třetina šířky štítové stěny. Tímto způsobem se řeší především zádveří či závětří u hlavního vstupu nebo různé doplňkové prostory (sklady, kolna, uložení dřeva) v zadní části domu. Za přístavbu musíme považovat i zastřešení verandy a různých přístřešků. Vstupní zádveří je dobré odsadit od štítové stěny, zároveň je vhodné zajistit přiměřený přesah střechy před zádveřím pro bezpečný vstup do domu (ochranu před deštěm a sněhem sjíždějícím ze střechy).

⊖ *Nevhodné je napojení střechy přístavby pod okapem, šířka větší než jedna třetina šířky štítové stěny a již zmíněné lomení.*

U starých hambalkových krovů je snadnější navázat sklon střechy přístavby na prohnutý námětek, u vaznicových krovů s rovnou střechou bez námětku je třeba sladit sklon střechy, výšku nadezdívky, šířku přístavby a příslušnou podchodnou výšku v ní.

Příliš rozměrná, byť zdánlivě tradičně připojená kolna narušuje celkový dojem nedodržením poměrů.

Přístavby se logicky nikdy nepřipojovaly k hlavní štítové stěně domu, která sloužila k osvětlení obytné světnice řadou oken. Naopak k zadnímu štítu bývaly dodatečně připojovány kolny taktéž rámové konstrukce a se střechou co nejprudšího sklonu, aby z ní co nejlépe sjížděl sníh.

U lidových roubených staveb bývaly tyto přístavby rámové konstrukce a logicky jejich fasáda obíjená (deštěná) širokými svislými prkny s latěmi na spárách. U zděných novostaveb je možné se rozhodnout, vstupní zádveří může být omítnuté i odřevěné, ovšem vždy svisle.

Kolna v zadní části domu by měla mít deštěnou fasádu jako výraz podřízené hospodářské funkce tak, jak bývalo zvykem. Podezdívku je třeba přizpůsobit podezdívce domu, ideální je místní kámen.
Není-li k dispozici, vhodná je hrubá šedá podezdívka v barvě kamene.

⊖ *Dobře nevypadá omítnutá podezdívka v barvě přízemí, případně v nápadných pestrých barvách. Logická tektonika vertikálního členění domu, kde podezdívka komunikuje s terénem (kameny) a „usazuje“ vrchní stavbu, má být dodržena i u přístaveb.*

Rizalit

Od doby, kdy v Jizerských horách zdomácněl vaznicový krov, jej začali používat mimo jiné i na zádveří před vstupem do síně. Rovnoramenná sedlová stříška kolmá k podélné straně domu překryla přízemní prostor před vstupem do starých chalup i nově budovaných domů. Přestože plně funkční je pouze v případě, kdy se do domu vstupuje kolmo k okapové hraně (odvádí déšť a sníh sjíždějící ze střechy do stran), stalo se oblíbeným i na stavbách se zápražím a vstupem podél okapní hrany domu. Jedná se však o prvek běžný pouze v Jizerských horách, zatímco v Krkonoších se nevyskytuje.
Také toto zádveří je rámové konstrukce kryté svislými prkny s latěmi na spárách.

Úzká patrová přístavba v místě vstupu do domu krytá kolmou, většinou sedlovou, ojediněle mansardovou střechou, se nazývá rizalit (z italského risalto = výstupek), tedy středová část stavby vystupující po celé výšce z líce průčelí, zde z podélné strany domu. Rizalit u horských chalup Jizerských hor i Krkonoš řešil jak vytvoření zádveří k původnímu stavení, tak i zvětšení obytného prostoru v podkroví, kde vznikla světnička využívaná pro letní hosty - „letňáky“.

Konstrukce rizalitu bývá u roubených staveb téměř výhradně rámová, fasáda svisle tesařsky odřevená, často bez vodorovného členění.

Bedněné zádveří se sedlovou střechou kolmou k hlavní je charakteristické pro zástavbu Jizerských hor, nikoli však Krkonoš.

Středový rizalit nad vchodem je častým prvkem přístaveb i součástí novostaveb v obou pohořích.

U mladších roubených řemeslnických domů Jizerských hor se občas setkáváme se zděným rizalitem mezi dvěma roubenými částmi domu. Kompozice oken rizalitu je maximálně dvouosá. Za začátku dvacátého století jsou ve štítech rizalitů dochovány dekorativní, secesně laděné řezbářské a tesařské prvky, podobně jako secesní motivy v tvarování oken a okenních šambrán, často odlišných od oken původní stavby. Na oknech můžeme pěkně vidět časový rozdíl vzniku jednotlivých částí domu.
U zděných staveb je rizalit zakomponován do fasády, která bývá řešena osově souměrně jako připomínka klasicistních kompozic, mnohdy v historizujícím tvarosloví.

Rizalit je i dnes poměrně oblíbeným typem přístavby u vstupu do domu, která vyřeší i prosvětlení části podkroví oknem v jeho štítu. Důležité je řešení vstupu. Pokud vstupujeme kolmo k domu, jsme při vcházení chráněni sedlovou střechou před sjíždějícím sněhem, pokud vstupujeme po zápraží nebo jinak podél domu je vhodné částečně protáhnout střechu podél vstupního úseku.

Kolmé přístavby

S rozvojem živnosti (řemesla či rekreačních služeb), přibýváním obyvatel a zvyšováním životního standardu se staré, původně zemědělské domy občas i razantně zvětšovaly formou různých typů hmotnějších přístaveb. Lidé tak řešili potřebu nových obytných, výrobních, někdy i hospodářských prostorů.

Nejobvyklejší formou je přístavba v místě vstupu, na šířku se dvěma a více okenními osami a hlubší než rizalit, zastřešená rovnoramennou sedlovou střechou mírnějšího sklonu, někdy i mansardovou střechou. Přístavby vystupují z původního domu směrem po svahu a neobejdou se bez vysoké podezdívky, do které se vejdou další prostory, většinou sklepy s jednoduchými svlakovými dveřmi. Přízemí bývá roubené nebo rámové konstrukce, někdy se svislým obkladem, patro nebo podkroví vždy rámové se svislým deštěním (včetně štítu, který je pojat většinou jednoduše ve stylu mladších vaznicových staveb). Tvarosloví fasády (tvarování oken, šambrány, zdobení) odpovídá době vzniku, často období secese. V pozdější době se vyskytují i zděná přízemí těchto přístaveb a v Jizerských horách zcela ojediněle hrázděné patro nebo jeho napodobenina. Občasné jsou obklady břidlicí.

Velikosti kolmých přístaveb mohou být rozmanité, tímto způsobem místy vznikaly mohutné trakty opticky dominující celé stavbě.

Vhodným řešením v případě nutnosti rozměrnější přístavby je kolmé křídlo.

Velmi často najdeme přístavby kolmé k obytné světnici, ať už směrem po svahu nebo proti němu. Kolmý, často patrový trakt navazuje v rovině štítové stěny na obytnou část domů, a je krytý sedlovou vaznicovou střechou, zřídka mansardovou střechou. Přístavby bývají různé velikosti, od přízemních s jednou či dvěma osami oken po mohutné patrové s několika okenními osami. Fasáda tektonicky a kompozičně navazuje na hlavní štítovou stěnu a snaží se jí výtvarně přizpůsobit (tvar a velikost oken, šambrány, tektonické linie, způsob deštění včetně ozdobných lišt, apod.). Někdy je přiznáno řešení původního štítu včetně krajní krokve a fasáda přístavby je odlišena.

Pro spíše hospodářské účely se využívaly kolmé přístavby směrem do svahu, ať už osově navazující na síň nebo připojené k hospodářské části domu. Využitím terénního rozdílu jejich podkroví zároveň sloužilo pro přístup do krovu pro ukládání sena a nahrazovalo tak klasický seníkový vikýř. Konstrukce těchto křídel jsou v úrovni terénu kamenná, podkroví, resp. patra rámová s deštěním, střechy sedlové.

Možnosti jednotlivých stavebních parcel ve svažitých podmínkách se lišily, takže často vznikaly jedinečné individuální kompozice tvarů.

I dnes, je-li potřeba půdorysně větší přístavba, je třeba volit kolmý trakt různé velikosti zastřešený rovnoramennou sedlovou střechou. K původní roubence s hambalkovým krovem není třeba volit opět hambalkový krov, ale použít vaznicový, jak bývalo zvykem již od konce 19. století.

Kolmé přístavby mohou být připojeny k domu do tvaru „L“, „T“ nebo do kříže. Jejich velikost by měla respektovat měřítko stávajícího domu. V odůvodněných případech může být přístavba i větší, jak známe z historických dokladů, ale je třeba vyladit celkové proporce stavby a jejího osazení do terénu. Kolmou přístavbou proti svahu (obdoba seníkového vikýře) lze vyřešit například sklad, kolnu a směrem k cestě někdy i garáž. Po svahu, pokud je to na osluněnou stranu, navrhujeme rozšíření obytných místností. Řešení štítové stěny nového obytného traktu by mělo vycházet z principu štítové stěny hlavní stavby. Důsledně bychom měli dodržet horizontální členění na podezdívku – nejlépe kamennou, přízemí – většinou roubené nebo deštěné, případně zděné omítané, a podkroví s jednoduše bedněným štítem.

⊖ *Nevhodné jsou komplikované stavby různých tvarů, s nesourodými nebo asymetrickými střechami. Chyby v řešení krovů, fasád i otvorů jsou podobné jako u hlavní stavby – viz kapitoly Krovy, Plášť stavby, Otvory.*

Kolmé přístavby v úrovni štítu dosahovaly i značných rozměrů, přesto charakter typické architektury nemusely výrazně narušit.

Kolmá přístavba do svahu může být využita i pro garáž.

Prodloužení před přední štít
je méně častou variantou přístavby.

Přístavbu rozšířením půdorysu sjednocuje nový společný štít.

Rozšíření a prodloužení půdorysu

K razantním zásahům docházelo při zvětšování domu spojeném s celkovou výměnou krovu starší stavby. Půdorys byl v celé délce rozšířen o postranní trakt a vše zastřešeno novým vaznicovým krovem. Vznikla vedlejší světnice a další prostory navazující na hospodářskou část domu. Do vyvážené kompozice štítové stěny, řešené v duchu soudobého estetického cítění, byl většinou zakomponován i dochovaný fragment původní fasády. V některých případech bylo rozšíření domu překryto pouze jedním novým ramenem střechy, čímž vzniklo sice asymetrické řešení štítu, avšak v kompozici hlavní štítové stěny bylo opět maximálně využito osové souměrnosti, původní štít stále opticky dominuje.

Méně často se v horské oblasti Jizerských hor dům prodlužoval v podélném směru, a to buď přidáním dalšího prostoru (stodoly, kolny) k hospodářské části nebo ojediněle i přidáním nové obytné světnice před tu stávající (Jizerka, Antonínov). V obou případech to vyžadovalo protažení krovu v plném profilu. Chceme-li dům prodloužit, je vhodnější připojení dalšího dílu k zadní hospodářské části domu. Můžeme tak řešit garáž nebo kolnu či sklad pod protažením krovu.

Přízemí bude asi dnes zděné a podle situace je možné rozhodnout, zda fasádu provést omítnutou nebo deštěnou. Pokud je obytná část dřevěná, štít je třeba v každém případě odřevit. V případě potřeby je možné dům prodloužit i připojením nové obytné místnosti (k roubené roubené, ke zděné zděné) před tu stávající, zastřešit opět střechou stejného profilu a ve štítu zopakovat okenní řád původního štítu včetně respektování původního typu oken.

⊖ *Nepříliš dobré jsou přístavby užší než šíře domu, které mají při zachování tvaru a sklonu sedlové střechy níže hřeben. Pultové přístavby k hlavnímu štítu jsou zcela nepřípustné.*

Poznámka - vysvětlivky:
⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

Verandy

Specifickou a dnes v Jizerských horách na rozdíl od Krkonoš kupodivu málo častou přístavbou je prosklená veranda před hlavní štítovou stěnou. Sloužila k letnímu provozu pohostinských zařízení a známe ji například ze starých obrázků Jablonecké chaty nebo čp. 22 na Jizerce, které bývalo svého času také hospodou. Jednoduchá konstrukce je z větší části vyplněna souvislou řadou oken, členěných do malých tabulek, zbývající jednoduše obedněna. Do verandy se většinou vstupovalo středními dveřmi orientovanými na osu. Snad proto, že turismus se v Krkonoších rozvíjel rychleji, byly zde budovány prosklené verandy rámové konstrukce před průčelní stěnou světnice mnohem častěji. Někdy byly i patrové, tedy zasahovaly vysoko do prostoru štítu.

Peč pod Sněžkou
Růžový důl
čp. 126

Ve východních Krkonoších vznikaly i patrové verandy přistavěné ke štítové stěně.

To bylo umožněno jejich samostatnou sedlovou střechou vaznicového typu se sklonem zpravidla menším, než měla hlavní střecha domu. Další prosklené verandy s pultovou střechou vznikaly v podél vchodové boční stěny domu v místech staršího krytého zádveří.

Lednice

Zvláštním druhem přístaveb jsou v Jizerských horách „lednice“ brusíren skla. Brusírny jsou stavby, které si uchovávají ráz tradičních venkovských chalup, ale liší se od nich umístěním blízko vodních toků často ve svazích značného spádu a větším počtem oken ve světnicích. Jejich nepřehlédnutelnou částí jsou vysoké žulové podezdívky vyrovnávající velký rozdíl terénu (často až 6 metrů) a tzv. lednice, mohutné kamenné přístavky před štítovou stěnou nebo u boční stěny, kryté pultovou střechou, které v sobě skrývaly vodní kola a později turbíny pohánějící transmise sklářských brusičských strojů, umístěné v hlavní světnici. Bývalé brusírny se zbytky lednic dodnes najdeme ve svazích podél prudkých bystřin na Malém a Velkém Semerinku v Janově nad Nisou, při Pekelském potoce, Tiché říčce a Jedlové v Josefově Dole, u Vábrlochu v Albrechticích, při Kamenici od Josefova Dolu po Tanvald, podél Desné a jejích přítoků. V současné době se dochovaly pouze ve fragmentech.

Jak postupovat při řešení přístaveb ke stavbám tradičního charakteru, a to jak k dochovaným historickým domům, tak i k novostavbám tradičního rázu?
V obou případech je základní pravidlo dáno: vycházet z tvarových, velikostních, proporčních i konstrukčních principů původní lidové architektury, jak byly popsány výše.

Víchová nad Jizerou
čp. 81

I přes řadu přístaveb, ovšem citlivých, si může dům zachovat tradiční ráz a dokonce získat originální poetiku.

Josefův Důl
čp. 1

Lednice jizerskohorských sklářských domů jsou již historicky odbytou záležitostí, o to více bychom je měli chránit.

Tradiční umístění stodoly kolmo na obytný dům a pokud možno tak, aby pohledově nedominovala.

DOPLŇKOVÉ STAVBY

Původní obytné domy – chalupy sloužily pro bydlení, ustájení zvířat a skladování zásob včetně potravin. Chudá půda a drsné povětrnostní podmínky nedovolily budovat velké usedlosti. Chlévy bývaly součástí stavení, pro ukládání sena se využívala půda a tak pouze stodola stála izolovaně mimo vlastní dům. V minulosti stály téměř za každou chalupou, avšak od poloviny 20. století pozvolna skoro vymizely z naší krajiny. Postupně je nahradily různé kůlny a kůlničky, kurníky, zahradní domky, udírny, grily, altánky. Potřeba různých drobných staveb na pozemku obytného domu závisí podobně jako celé okolí domu na způsobu života a užívání objektu.

Stodoly

Historické hospodářské stavby většinou čtvercového nebo mírně obdélného půdorysu se umisťovaly zpravidla hřebenem kolmo k domu, místy podle podmínek i souběžně. Nejstarší jsou roubené na mělce založených podezdívkách, se starými hambalkovými krovy na roubeném věnci, mladší jsou rámových konstrukcí bedněné svislými prkny s latěmi na spárách. Nejmladší, pilířové, mají kamenné nebo cihlové sloupy na nárožích a podle velikosti i uprostřed stěn a prkenné výplně mezi nimi. Kryjí je vaznicové krovy, mnohdy s nadezdívkou, takže tyto stavby bývají mohutnější než jejich roubené předchůdkyně. Stodoly mají jednoduché prkenné štíty bez oken, případně s malými větracími otvory, v přízemí rovněž nejsou okna, ale jedny nebo vícero vrat, nebo obyčejných dveří podle potřeby. Stodoly celé vyzděné z kamene včetně štítu najdeme jen ojediněle. Výjimkou však nejsou kombinace různých konstrukcí tak, jak se stavba postupně vyvíjela, přibývaly i pultové přístavky. Vedle svislého deštění se někdy setkáme i s obložením šindelem.

Střechy bývaly šindelové, dodnes jsou dochované ty z térované lepenky, eternitu, novodobě se používá falcovaný plech a různé náhražky původních krytin.

Stodola zůstává ideálním partnerem pro původní chalupu. Pokud se dochovala, je možné ji využít pro odstavení auta, umístění sekačky, křovinořezu, sněhové frézy, uložení zahradního nábytku i nářadí a možné zbude i místo pro uskladnění dřeva. U roubené stodoly je nejvhodnější opravit roubení, případně je vyměnit podobně jako u obytného domu.
Rekonstrukce staveb rámové konstrukce je jednodušší, vnitřní kostra většinou bývá v pořádku, a tak je většinou třeba vyměnit vnější plášť nebo jeho části. Důležitá je oprava střechy, případně její výměna. Hodí se jednoduché krytiny jako asfaltové pásy nebo hladký falcovaný plech neutrálních tmavých barev, pochopitelně též dostatečně odolní nástupci či nápodoby eternitu.

Svisle obedněná stodola použitelná jako vzor i pro novostavby, konstrukce pod bedněním může pak být libovolná.

Roubená stodůlka větraná nevyplněnými spárami.

U novostaveb je potřeba jednak předem zvážit veškeré potřeby, které by měla doplňková stavba uspokojit, jednak posoudit, do jaké zástavby novou stavbu umisťujeme. K izolované chalupě ve volné krajině, viditelné ze všech stran, náleží jedna stavba, která v sobě spojí několik požadavků a má proporce tradiční stodoly. Umístit ji měli do pohledově méně exponované polohy vůči hlavní stavbě. Novou stavbu hospodářského objektu bychom měli fasádou podřídit hlavnímu domu, to znamená nejlépe odřevit celou fasádu nebo alespoň oba štíty. Celkově by měl být plášť hospodářské stavby barevně i tvarově jednodušší a proto dáváme přednost bedněnému před roubeným.

⊖ *U čistě účelových doplňkových staveb je nevhodné napodobovat obytný dům například osazováním neúměrně velkých oken (na garáži zbytečných) nebo složitě skládaným štítem.*

Kolny

Kromě stodol vyrůstaly kolem chalup i různé kolny dočasného charakteru, jednoduché rámové konstrukce s prkenným obkladem, se sedlovými, ale i pultovými stříškami. Je-li hlavní obytná stavba umístěna v souvislé zástavbě se zahradami, je přijatelné řešit drobné stavby v rámci zahrady i formou menších staveb s pultovou střechou. Vždy by měly odpovídat charakteru (měřítku, tvaru, umístění) kvalitního okolního prostředí a respektovat funkci doplňkové, tedy architektonicky podřízené stavby i materiálem a barevností. Kůlna by měla zůstat kůlnou a garáž garáží (případně stodolou), nikoli se stát miniaturou chalupy. Orientační pravidlo je pak takové, že větším doplňkovým stavbám sluší střecha sedlová, která je připodobní stodole, a výrazně malým zase pultová, díky níž nevypadají jako psí boudy.

⊖ *Nevhodná je výstavba velkého množství různých drobných staveb, pro každý účel samostatné, různorodého měřítka a tvaru, která naruší harmonické měřítko a soulad tradičních staveb.*

Zdařilá novostavba garáže inspirovaná stodůlkami či kůlnami západních Krkonoš a Jizerských hor. Ve východních Krkonoších by nebyla chybou ani pultová střecha.

Víchová

Takovéto špýchárky jsou dnes již vzácností, vedle své nepopiratelné estetické hodnoty však mohou i nadále velmi dobře sloužit jako kolny. Je tedy hřích je nechat bez údržby dožívat.

Mačkárny jsou typickým prvkem zástavby Jizerských hor a proto je třeba je i s jejich charakteristickými znaky chránit.

Špýchárky a mačkárny

Špýchar, tedy budova k uskladnění úrody, tvořil běžnou součást zemědělských usedlostí v Čechách. Nepříznivé přírodní podmínky hor však vedly k tomu, že se úroda vešla do sklepa, komory a na půdu, takže samostaný špýchar nebyl potřeba. Špýchárky proto nalezneme ve větší míře pouze v západních Krkonoších, kde byly podmínky pro zemědělství, zejména obilnářství, přece jen příznivější. Špýchárek je zpravidla opět menší roubená stavba, výjimečně i patrová, kterou od stodoly rozpoznáme podle vyplněných spár roubení a vchodu, jímž jsou zpravidla menší dveře, nikoli vrata. Špýchárky také mívaly pouze malá štěrbinová okénka. Tyto stavby z krajiny mizí snad rychleji, než stodoly, proto se je snažme chránit a udržovat. Špýchárek poslouží dobře jako kolna, avšak coby předloha pro současné doplňkové hospodářské stavby může sloužit jen tam, kde má své historické opodstatnění, tedy v západních Krkonoších.

Mačkárny, zvané také drikety, drobné zděné stavbičky, charakteristické pro Jizerské hory a celé jejich podhůří, sloužily k mačkání skleněných knoflíků, lustrových ověsů, perlí a jiných skleněných ozdob z barevných tyčí. Typickými znaky jsou podélná sedlová stříška kryjící větrací otvor v hřebeni střechy, komíny ve štítových zdech a řada vysokých oken v podélných stěnách. V minulosti stávaly u mnoha chalup, dodnes se jich v původní podobě dochovalo už jen málo. Většina buď zanikla, slouží jako kolny nebo byla přestavěna na rekreační chaty. U nich je žádoucí uchovat jejich specifický architektonický ráz, který je zajímavou stopu historie ve zdejší krajině: komíny ve štítech, větrací otvor v hřebeni střechy krytý sedlovou stříškou, okna v podélných stranách. Jako kolna nebo sklad jsou mačkárny přijatelné. I když ideální by bylo v některých obnovit původní vybavení a zpřístupnit je návštěvníkům.

Grily a bazény

Náš současný odlišný životní styl vede také k snaze budovat stavby, které naši předkové vůbec neznali. Zatímco garáže mohou nalézt vhodné vzory v kolnách a stodůlkách, s grily, zahradními krby, udírnami a bazény je to obtížnější. Místo pro posezení s grilem (obdobu různých altánů a pergol) lze nejlépe připojit ke společnému hospodářskému objektu. Příjemné a originální posezení je například možné vybudovat v jinak nevyužité rozměrné stodole, jejíž vjezdová vrata umožňují dostatečné propojení se zahradou.

⊖ *Solitérně stojící zahradní krby a grily z kamene či betonových prefabrikátů působí ve většině případů na zahradě tradičního domu jako jednoznačně rušivý element.*

Není-li možné zahradní krb či gril spojit s dalšími účelovými stavbami, snažíme se alespoň o to, aby nepůsobil na zahradě dominantně. Skryjme ho tedy za dům, případně citlivě vsadíme do svahu. K jeho stavbě přednostně použijeme místní materiál, tedy vhodný kámen.

Módou se staly privátní bazény. Jen málokdy se je podaří umístit v tradiční zástavbě tak, aby nerušily. Nemůžeme-li si pomoci, hledáme přirozeně rovné místo, abychom se vyhnuli násilné mohutné terase a plastové segmentové zastřešení bazénu si raději u tradiční chalupy odpusťme.

OKOLÍ TRADIČNÍCH DOMŮ

Nejen stavby samy, ale i jejich okolí a vztah k sousedním domům vytvářejí typický ráz horské a podhorské krajiny. Stavení jsou osazena do terénu s minimálními terénními úpravami. Ruční práce bývala těžká a mechanismy neexistovaly. Domy jsou proto umístěny delší stranou (hřebenem) podél vrstevnic a stranou přilehlou ke svahu do něho téměř zapuštěny, jakoby vyrůstaly přímo ze země.

Protože spád terénu vyrovnávala vysoká podezdívka, z terénu před domem pozvolna stoupá ke vstupu do domu rampa zápraží, často ohraničená jednoduchým bidlem místo zábradlí a částečně krytá přetaženou střechou vynesenou na koncích stropních trámů. Na zápraží nechyběla lavička pro odpočinek nebo drobné domácí práce, na zimu se sem vyrovnávala zásoba dřeva. Před hlavní štítovou stěnou měla své místo předzahrádka s květinami, bylinami a zeleninou, ohraničená plaňkovým plotem. V Jizerských horách bývala předzahrádka zpravidla na kamenné podezdívce. Kamenné zídky a podezdívky si zaslouží obdiv pro dokonalé vyskládání hrubě opracovaných kamenů a jejich vyklínování drobnějšími úlomky. Celek pak vytváří působivou mozaiku.

Ostatní okolí domu tvořila pravidelně kosená louka bez vyrovnávání terénu, případně travnatá či hliněná cesta směřující k domu nebo kolem něho k dalším stavením. Vedla-li přes potok, součástí byla dřevěná lávka se zábradlím – bidlem, v případě důležitější cesty kamenný mostek, klenutý nebo z jednoho velkého „placáku“. Louka kolem domu plynule přecházela v hospodářské pozemky – v horách především louky a pastviny a drobná políčka s vysbíranými kameny. Ty byly shromažďovány na tzv. hrobkách nebo se z nich skládaly meze (či valy), vymezující vlastnicky pozemky, které se jinak neoplocovaly. Hrobky i meze porůstaly místními dřevinami, jejichž dřevo bylo využíváno pro výrobu rozličných domácích potřeb a nástrojů, takže stromy a keře nepřerůstaly a pravidelně zmlazovaly. Pokud bylo třeba, terénní rozdíly podél cest nebo i u domů vyrovnávaly kamenné, nasucho skládané zídky, postupně prorůstající travou a bylinami.

Většina domů měla i vlastní studánku – pramen ve svahu, pečlivě opatrovaný a krytý dřevěnou nebo kamennou stavbičkou s pultovou, někdy sedlovou stříškou. Podobný vzhled mívaly též mléčnice, kde pramenitá voda chladila nadojené mléko.

Bezprostřední okolí domu doplňovalo několik ovocných stromů: jabloní, hrušní, švestek, třešní, odolných proti drsnému podnebí, případně velký rodový nebo domovní listnatý strom druhově místního původu.

Bratrouchov
čp. 66

Zápraží s bidlovým zábradlím a lavičkou patří k tradičnímu horskému domu.

Josefův Důl
čc. 930

Předzahrádky v Jizerských horách mívají kamenné pozdezdívky.

Terasy a jiné vodorovné plochy, terénní úpravy

Velmi oblíbenou úpravou je vyrovnání terénu pro různé druhy volnočasových aktivit. Nám současným lidem se obtížně žije ve svahu. Rovinu potřebujeme pro posezení u stolu pod pergolou, pro umístění bazénu s odpočinkovou plochou nebo pro stavbu tenisového hřiště. Je zřejmé, že některé z těchto aktivit je obtížné umístit do svažitého terénu horské krajiny. Pokud nutně potřebujeme rovnou plochu, je vhodné terénní rozdíly řešit plynulým svahováním nebo pomocí nízkých kamenných zídek, v ideálním případě z nasucho rovnaných kamenů, které umožní prorůstání trávy a vhodných rostlin a zapojení do okolní vegetace. Takto vytvořená terasa by měla být co nejužší tak, aby zídky nebyly vysoké.

S koloritem kamenné cesty nemůže soupeřit ani asfalt, ani zámková dlažba.

⊖ *Zcela nežádoucí jsou vysoké opěrné zdi z betonových tvárnic ztraceného bednění, a to jakkoli upravených, i ze zahradních svahových tvárnic, které v horském prostředí působí vždy nepatřičně.*

Oplocení

⊖ *U izolovaných domů ve volné krajině není vhodné používat oplocení vůbec. Oplocování větších pozemků, které k domu většinou patří, je dnes žádané z důvodu ochrany majetku, zajištění soukromí, aby neutekl pes nebo prostě jako informace „tady je to moje a nikdo sem nesmí“. Ploty pak vytváří nepřirozené pravidelné „technické“ tvary v krajině a zároveň mohou být*

V souvisle zastavěném území jsou ploty přirozenou součástí zástavby, avšak v kultivované podobě průhledných, v lepším případě a zejména do ulice dřevěných laťkových plotů bez podezdívek a bez zděných sloupků z tvárnic. Mezi zahradami pak jsou přijatelné i drátěné ploty do výšky cca 150 cm.

V případě výsadby živých plotů je dobré volit místní druhy keřů dobře snášejících sestřihávání, tedy většinou listnaté. Opět je důležité ve volné krajině oplotit živým plotem pouze malou část pozemku užívanou pro soukromý život rodiny a keře spíše omezovat v růstu než přistřihovat do přísně pravidelných tvarů.

⊖ *Zcela nevhodné jsou kdekoli v krajině i zástavbě ploty neprůhledné, ať už zděné nebo dřevěné typu prkenné ohrady. Extrémním případem plotů nepřijatelných ve volné krajině je také vysoké oplocení hřišť.*

Subtilní plaňkový plot na kamenných sloupcích je tradiční řešení oplocení.

Potřebujeme-li vyrovnat terén, nejlepším řešením je terasní zídka z nasucho skládaného kamení místního původu.

Josefův Důl

Nádrže brusíren odkazují na sklářskou minulost Jizerských hor.

Zadní Rennerovky

Hrobky ze sbíraného kamení vymezovaly hranice pozemků.

Kolem domu se skladovalo dřevo na topení, buď v dlouhých hráních nebo ve vysokých „ježcích“. Výjimečné bývalo okolí brusíren v Jizerských horách s nezbytnými nádržemi s kamennými hrázemi, přepady, stavidly a náhony, převádějícími vodu od jedné brusírny ke druhé.

Vzhled okolí staveb i dnes neoddělitelně souvisí se způsobem života a využíváním domů. Také dnes vypadá jinak okolí obytného domu zemědělce, který každý den vyjíždí s traktorem, pečuje o hospodářská zvířata a skladuje zemědělské stroje a jiné potřeby. Jinak se tváří pečlivě udržovaná zahrada trvalého bydlení a zase jinak rekreační chalupy, kam jezdí lidé relaxovat. Obecně dnes převažuje úprava okolí domů sloužící pro trávení volného času, ne pro pěstování plodin a chov domácích zvířat. Uspořádání okolí domů závisí i na módních trendech, koníčcích majitele, způsobu dopravy a druhu dopravních prostředků, údržbě pozemků, apod. Zatímco v minulosti lidé chodili pěšky a náklady dopravovali povozy, dnes je minimálně osobní auto téměř nezbytností. Na rozdíl od dřívějších obyvatel naší krajiny, kteří většinu svého času věnovali práci a obživě, my si dnes vybíráme mezi různými způsoby trávení volného času. Současné požadavky na využití prostoru kolem obytné stavby jsou proto náročnější co do rozsahu i tvarové různorodosti, takže sladit tyto zájmy s ochranou typického rázu horské krajiny je často obtížné.

Příjezdová komunikace a parkování vozidel

U staveb umístěných přímo u cesty stačí zpevnit vjezd na pozemek a odstavné stání buď položením nepravidelných plochých kamenů nebo položením drenážní odvodňovací vrstvy a vrchní vrstvy utuženého perku, který postupně samovolně zaroste travou. Domy situované dále od trvale sjízdné komunikace vyžadují budování nových příjezdových cest. Zde je nutné zvážit, zda je příjezd k domu ve svažitém terénu nezbytný nebo zda lze parkovat či garážovat u sjízdné komunikace a k domu mít pouze přístup. Potřebujeme-li nezbytně příjezd, pak co nejužší cestou minimem terénních úprav a zásadně s přirozeně propustným povrchem z drenážní vrstvy, utuženého perku a přirozeným či umělým zatravněním podle místních poměrů.

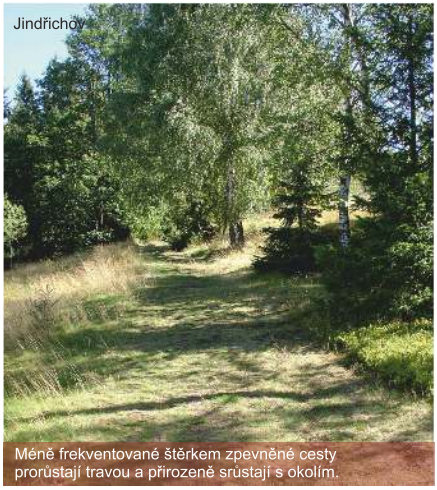
Jindřichov

Méně frekventované štěrkem zpevněné cesty porůstají travou a přirozeně srůstají s okolím.

Vegetace

Přirozenou a převažující vegetací v okolí chalupy je tráva, nejlépe kvalitní louka s různými druhy kvetoucích rostlin, které na jaře a v létě zazáří mnoha barvami. Nízko střižený trávník je vhodný jen pro bezprostřední okolí vstupu domu, tedy pro intenzivně užívané plochy, nikoli pro celou zahradu. Prostor předzahrádky můžeme osázet trvalkami nebo kvetoucími keři, do suché zídky osadit suchomilné rostliny, které vyplní štěrbiny mezi kameny.

Vzrostlý listnáč, domovní strom, patří k typickému horskému domu jak v Krkonoších, tak v Jizerských horách.

V případě vyšší zeleně je nejvhodnější přizpůsobit se tradičním zvyklostem, tedy zvolit jeden listnatý strom v dostatečné vzdálenosti od domu tak, aby co nejméně zasypával okapy listy a později nenarušoval základy stavby.

⊖ *Z neznalosti a neopodstatněných obav dochází k ořezávání větví zdravých listnáčů v blízkosti domů. Paradoxně tak zvyšujeme riziko poškození domu i ohrožení lidí.*

Nové větve rychle rostoucí kolem nezacelených jizev mají totiž řídké dřevo, často oslabené hnilobou z rány po předchozím necitlivém „ošetření“. Z takového stromu pak může spadnout zdánlivě zdravá větev i uprostřed bezvětrného slunného dne. Zdravý vzrostlý jasan či klen a do značné míry i lípa naopak představují jen minimální riziko, zatímco zmrzačený potenciálně nebezpečný pahýl vedle domu svědčí o lidské hlouposti.

⊖ *Vysoké jehličnany jistě mají na horách své místo, to však není v blízkosti domů. Solitérní smrky, jedle ani borovice proto v blízkosti budov nevysazujeme.*

Kromě estetických důvodů je zde důvod čistě praktický. Smrk ohrožuje dům více, než většina listnáčů. Kvůli mělkým kořenům je náchylný vývratu a před laikem dokáže dlouho tajit poškození kmene hnilobou, která podstatně snižuje jeho stabilitu.

Ovocné keře i stromy odpovídající klimatickým podmínkám mohou vhodně doplnit okolí domu a přinést i užitek.

⊖ *Dnes jsou však oblíbené většinou okrasné nepůvodní, na údržbu nenáročné rostliny, zejména jehličnany, které neobtěžují opadávajícími listy.*

V zahradnictvích nabízené túje všech možných barev, exotické cypřišky a jalovce obsypané kůrou, pseudojaponské zahrady, cizokrajné barevné trávy a jiné výtvory do horské krajiny nepatří.

Poznámka - vysvětlivky:
⊖ **= negativně hodnocený prvek či postup**

NAVRHOVÁNÍ STAVEB

na území národního parku a ochranného pásma z pohledu státní správy ochrany přírody a krajiny

Správa národního parku vystupuje v územních, stavebních i dalších řízeních vedených stavebními úřady jako dotčený orgán statní správy a vydává dle ustanovení správního řádu k jednotlivým investičním záměrům závazná stanoviska, jejichž výroková část je závazná pro výrok rozhodnutí stavebních úřadů.

Správa postupuje při udělování souhlasů k veškeré stavební činnosti na území národního parku i jeho ochranného pásma dle legislativních norem, vyhlášek a oborových dokumentů Správy KRNAP a metodických pokynů, platných v resortu životního prostředí. Konkrétně se jedná o:

Zákon ČNR č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění,
Vyhláška MŽP ČR č. 395/1992 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zák. ČNR č.114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění,
Nařízení vlády ČR č. 165/1991 Sb., kterým se zřizuje Krkonošský národní park a stanoví podmínky jeho ochrany, v platném znění,
Plán péče o Krkonošský národní park a jeho ochranné pásmo,
Studie Vyhodnocení krajinného rázu Krkonošského národního parku a jeho ochranného pásma, vypracovaná ing. arch. Jitkou Brychtovou a ing. Josefem Krausem v období 2003 – 2005,
Metodické doporučení „Hodnocení krajinného rázu a jeho uplatňování ve veřejné správě“ vydané Agenturou ochrany přírody a krajiny,
Metodický pokyn odboru ochrany přírody MŽP ČR k uplatňování § 12 zák. č.114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění.

Proces vydání závazného stanoviska lze rozdělit na posouzení záměrů vůči obecně závazným a oborovým dokumentům a na posouzení konkrétních jednotlivých záměrů v terénu.

Jedním z hlavních podkladů pro vydání závazných stanovisek jsou územně plánovací dokumentace obcí. Správy parků vystupují jako dotčené orgány již v rámci projednávání ÚP, tudíž nové územní plány jsou již konsensem mezi obcemi a orgány ochrany přírody a krajiny. Dalším základním podkladem jsou materiály hodnotící krajinný ráz území národního parku a jeho ochranného pásma, které jsou zpracovány nezávislými autorizovanými architekty.

Materiály vymezují základní krajinné typy z hlediska prostorového utváření krajiny a převažujících přírodních, kulturních a historických charakteristik, dělí území na krajinné celky, krajinné prostory a místa krajinného rázu, k nimž uvádí doporučení, jakým způsobem chránit krajinářsky hodnotná místa a kultivovat místa narušená, jakým způsobem umisťovat stavby, jak používat charakteristické architektonické prvky apod. Jako podpůrné podklady jsou využívány různé metodické pokyny, a to jak k posuzování staveb z hlediska dopadu na krajinný ráz, tak z hlediska dopadu navrhovaných stavebních úprav vůči prvkům tradiční lidové architektury.

Jednotlivé záměry jsou posuzovány vždy individuálně a jejich posouzení lze dělit na posouzení z hlediska dopadu na přírodní hodnoty a na posouzení z hlediska dopadu na krajinu národního parku nebo ochranného pásma. Krajinný ráz, kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umisťování a povolovaní staveb, mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny a na harmonické měřítko a vztahy v krajině.

V případě jakéhokoli zásahu mimo hustě urbanizované části obcí předchází vydání stanoviska posouzení odbornými pracovníky z hlediska dopadu na rostliny a živočichy a jejich společenstva, na význačné jevy neživé přírody a jevy geomorfologické. K tomu je odborným pracovištěm vydán posudek, který je jedním ze základních podkladů pro další průběh řízení. Posuzování z hlediska dopadu na krajinu – krajinný ráz je vždy jedinečné pro navrhovaný záměr v dotčeném území, a to zejména z toho důvodu, že v oblasti Krkonoš se nacházejí různé druhy zástavby od solitérních vrcholových bud, přes rozptýlenou horskou zástavbu, rekreační a lázeňská centra až k průmyslovým oblastem. Ráz těchto skupin je velmi odlišný a jedinečný s charakteristickými prvky, a proto jednotlivé záměry musejí být posuzovány samostatně. Nejprve je posuzován vztah k výše uvedeným dokumentům, následně je provedeno místní šetření, v němž se posuzuje vztah navrhované stavby k okolní zástavbě (urbanistické řešení, objem, výška, charakteristické architektonické prvky, použité materiály apod.), a to především z hlediska dopadu na estetickou hodnotu lokality, a to i z dálkových pohledů. K tomuto ponejvíce slouží vizualizace staveb či zákresy do fotodokumentace.

Od počátku roku 2010 Správa zjednodušeně a zrychleně posuzuje předkládané záměry v územích se sníženým přírodovědným a krajinářským potenciálem. Tato území byla vymezena v obcích nacházejících se v ochranném pásmu národního parku, v lokalitách s koncentrovanou či souvislou zástavbou, a jsou vymezena na mapovém podkladu, jenž je součástí plánu péče o národní park a jeho ochranné pásmo. V takto vymezených územích bude Správa KRNAP zjednodušeně a zrychleně posuzovat a vyjadřovat se ke stavbám, u nichž lze očekávat pouze lokální dopad do prostředí, nepřesahující do ostatních částí ochranného pásma a do vlastního národního parku. Jedná se zejména o rodinné domy, rekreační objekty, přístavby, nástavby, změny staveb, drobné stavby apod. Stavby s přesahem do okolního území, jako např. liniové, energetické, vodohospodářské stavby, budou posuzovány jako doposud.

Závazná stanoviska jsou vydávána na základě podání ke správnímu orgánu, která by měla obsahovat následující náležitosti:

1. Žádost, z níž je patrno, kdo podání činí, které věci se týká a co se navrhuje, včetně data narození v případě, že podání činí fyzická osoba, či název nebo obchodní firma, identifikační číslo a adresa sídla v případě, že podání činí právnická osoba.
2. Písemnou plnou moc k zastoupení v případě, že stavebník nejedná samostatně.
3. Doklad o vlastnickém či jiném vztahu k věci, která je předmětem žádosti, a snímek pozemkové mapy formátu A4,
4. Projektovou dokumentaci v podrobnosti úměrné tomu řízení, pro které bude následně užita, a která bude vypracována osobou s příslušnou autorizací a v souladu s ustanoveními stavebního zákona a jeho prováděcími předpisy.
5. Vhodné je též přiložit k žádosti doklad o souladu stavebního záměru s platnou územně plánovací dokumentace obce.

Procesu vydání závazného stanoviska by však měla ve většině případů předcházet konzultace záměru v rozpracované fázi. Již v přípravě záměru, v rozpracovaném projektu či studii lze minimalizovat případné rozpory mezi stavebníky a Správou KRNAP. Současně formu předběžné konzultace Správa preferuje i z důvodu urychlení projednávání záměru. Optimální řešení též spatřuje Správa v průběžné konzultaci záměru, jsou li v průběhu výstavby prováděny změny projektu či stavby.

Konzultace zamýšleného stavebního záměru může být stavebníkem či jeho zplnomocněným zástupcem uskutečněna na Správě KRNAP – odboru státní správy ve Vrchlabí v úřední dny tj. pondělí a středu 8 – 17 hodin, případně telefonicky nebo elektronicky prostřednictvím e-mailu. Při této konzultaci Správa určí, jaké nezbytné podklady musí stavebníkovo podání obsahovat, a naznačí směr, který bude jako orgán ochrany přírody a krajiny akceptovat. Následně může být vydáno písemné konzultační stanovisko, které již bude obsahovat předběžné zhodnocení záměru a případné podmínky k úpravě nebo dopracování. Toto konzultační stanovisko však není postačující jako podklad pro vydání rozhodnutí příslušným správním orgánem.

Rádi bychom závěrem apelovali na architekty a projektanty, aby nesplňovali pouze požadavky investorů, ale vložili do projektů svou odbornost a snažili se ovlivnit investory takovým způsobem, aby navrhovaná stavba nebyla rušivým prvkem v jedinečné hodnotě krajiny v národním parku, ale aby byla citlivě začleněna do krajiny i okolní zástavby.

Siluety tradičních domů, starší vzor s hambálkovým a mladší s vaznicový krovem, které mohou posloužit jako vzor pro kontextuální výstavbu.

Siluety penzionu a hotelu vycházející ze vzoru plošně rozšířeného na sklonku 19. století.

Typické siluety větších bud uzpůsobených pro turistický provoz. Tento vzor se ustálil v době první republiky a architekti snažící se navázat na typickou architekturu hor se k němu vraceli po celý zbytek století.

POVOLOVÁNÍ STAVEB NA ÚZEMÍ CHKO JIZERSKÉ HORY

Možnosti ovlivnění tradičního umístění a vzhledu staveb

Správa CHKO JH je orgánem státní správy ochrany přírody a krajiny na území CHKO JH s kompetencí vyjadřovat se k územně plánovací dokumentaci ve smyslu § 2 odst. 2, písm. g) a vydávat souhlasy k záměrům podle § 44 odst. 1, 3 zákona č. 114/1992 Sb. v platném znění.

V územních plánech měst a obcí se vymezují zastavitelné plochy s rozdílným způsobem využití (např. pro bydlení, občanské vybaverní, sport, výrobu, apod.) a jim příslušející regulativy, které definují záměry přípustné v dané ploše. Správa CHKO JH vydává stanovisko ke konceptu i návrhu územního plánu a zajišťuje tak z hlediska ochrany přírody a krajiny ochranu přírodních hodnot (zvláště chráněná území, zonace CHKO JH, územní systém ekologické stability, evropsky významné lokality, ptačí oblast, významné krajinné prvky, lokality zvláště chráněných druhů rostlina živočichů, cenné biotopy, apod.) i kulturně-historických a estetických hodnot krajiny (urbanistická struktura zástavby, kompozice krajinných prvků, uspořádání krajiny, dominanty, apod.). Územní plán řeší uspořádání území měst a obcí v podrobnosti dané stavebním zákonem. Při ochraně tradiční zástavby lze řešit zejména její strukturu, uspořádání, hustotu a podlažnost.

Při umisťování a povolování konkrétních záměrů Správa CHKO JH vydává souhlas formou závazného stanoviska k územnímu rozhodnutí, stavebnímu povolení, k vydání územního souhlasu, ohlášení stavby, ke změně užívání stavby, ke kolaudačnímu souhlasu, je-li spojen se změnou stavby, k povolení odstranění stavby a k povolení terénních úprav. Výrok závazného stanovisko je závazný pro výše uvedená opatření stavebního úřadu. Závazné stanovisko Správa CHKO JH nevydává v případě, že záměr se nachází na území 4. zóny CHKO JH v souvisle zastavěném území města nebo obce, pokud tato má schválený územní plán. V těchto případech na žádost stavebního úřadu správa vydává vyjádření.

Správa CHKO JH vydává také odborná vyjádření buď jako podklady pro jednání v průběhu posuzování stavebního záměru nebo obecně jako informaci k určité problematice.

Základními podklady pro vydávání závazných stanovisek a odborných vyjádření ke stavebním záměrům jsou:

Zákon ČNR č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění (dále jen „zákon“), zejména § 12, § 44, § 65
Vyhláška o zřízení CHKO JH - Výnos Ministerstva kultury a informací čj. 13.853/67-II/2
Plán péče o CHKO JH (Správa CHKO JH, 1997)
Studie Preventivní hodnocení krajinného rázu CHKO JH (Ing. arch. J. Brychtová, 2008)
Základní principy řešení tradičních staveb v CHKO Jizerské hory (informace pro stavebníky)
Dokumentace lidové architektury na území CHKO JH (Správa CHKO JH, průběžně)

Závazné stanovisko se vydává na základě žádosti, doplněné projektovou dokumentací nebo její částí, která dostatečně znázorní záměr a jeho vlivy na přírodu a krajinu v daném místě, zejména situaci umístění stavby včetně inženýrských sítí, doplňkových staveb, zpevněných ploch, terénních úprav a případného oplocení, a dále kolmé pohledy na stavbu včetně osazení do terénu s vyznačením stávajícího a navrženého terénu, technickou zprávu, případně řezy a zásady organizace výstavby.

Správa CHKO JH na základě projektové dokumentace, odborných a metodických podkladů a vlastního místního šetření posoudí záměr a jeho vliv přírodní a krajinné hodnoty v místě. Přitom vychází z výše uvedených podkladů a konkrétní situace v terénu včetně charakteru okolní zástavby. V případě ochrany místně tradiční zástavby Správa CHKO JH při posouzení, formulaci výroku závazného stanoviska a jeho odůvodnění využívá zejména § 12 zákona Ochrana krajinného rázu, zejména znění „Krajinný ráz, kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu“ a „Zásahy do krajinného rázu, zejména umisťování a povolovaní staveb, mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny a na harmonické měřítko a vztahy v krajině.“

Je zřejmé, že tradiční zástavba je na území CHKO JH významnou součástí kulturní a historické charakteristiky, estetických hodnot a rovněž harmonického měřítka a vztahů v krajině. Přesto často nelze v závazném stanovisku postihnout všechny detaily, které spolupůsobí v tradičním vzhledu staveb a je třeba investory, projektanty, dodavatele, zástupce obcí, pracovníky stavebních úřadů i veřejnost seznamovat s principy tradičního stavitelství a přispívat tak k lepšímu porozumění těmto specifickým stavbám.

Složitější záměry, případně záměry v krajinářsky velmi cenném území včetně změn staveb před dokončením se doporučuje konzultovat v konceptu před zpracováním definitivní projektové dokumentace. Lze se tak vyhnout neúčelnému vynaložení financí na projekt, který nebude odsouhlasen. Konzultace probíhá ústně, mailem nebo písemně – v tomto případě správa vydává odborná vyjádření (viz výše).

Žádosti o závazné stanovisko, resp. odborné vyjádření se podávají písemně na adresu: Správa CHKO Jizerské hory, U jezu 10, 460 01 Liberec 4 nebo elektronickou poštou na adresu: ep.jizhory@nature.cz nebo datovou schránkou ID: zqmdynq nebo osobně v budově Správy CHKO JH.
Konzultace může proběhnout telefonicky, písemně, e-mailem nebo osobně v úředních hodinách v pondělí a středu 8 – 17 hodin.

(kontakty na www.jizerskehory.nature.cz).

Tradiční chalupa se zádveřím typickým pro Jizerské hory

„Zkrácené“ tak zvané sklářské domky mohou být v Jizerských horách inspiraci pro drobnější stavby individuální rekreace.

PAMÁTKOVÁ OCHRANA
na území Krkonoš a Jizerských hor.

Na okraj je ještě třeba připomenout, že v obou zmiňovaných pohořích mohou do vzhledu nové či adaptované výstavby promlouvat též orgány státní památkové péče. Kromě jednotlivých staveb prohlášených za kulturní (či technické) památky, jimiž nejsou pouze hrady, zámky a kostely, ale v nemalém počtu i zástupci lidové architektury, též některé křížky a kapličky, mostky i několik někdejších průmyslových staveb, máme v Krkonoších i v Jizerských horách území s plošnou památkovou ochranou. V Krkonoších je to vesnická památková rezervace Horní Štěpanice a vesnické památkové zóny Dolní Vernéřovice, Šímovy Chalupy, Modrý Důl a Velké Tippeltovy Boudy, v Jizerských horách pak vesnická památková rezervace Jizerka.

Obecně je možné říci, že orgány státní památkové péče sledují zachování kulturních a historických hodnot a s ohledem na krajinu též zachování a udržení význačných nebo charakteristických rysů krajiny, vyplývajících z její přírodní konfigurace nebo z lidské činnosti. Konkrétně jsou pro orgány státní památkové péče při rekonstrukcích vždy důležité: celkový tvar (hmota) objektu, výška hřebene, sklon střechy, architektonické členění jednotlivých průčelí, zachování původních materiálů či nahrazení nenávratně poškozených materiálů materiály tradičními, důležitý je i způsob opracování, zpracování, povrchové úpravy, atd. Zájmem státní památkové péče je ale i ochrana prostředí kulturních památek, kam konkrétně spadají např. ploty či ohradní zdi a také různé doplňkové stavby, které by mohly svým objemem či vzhledem narušovat vnímání vlastních kulturních památek. Obdobné podrobnosti jsou předmětem zájmu orgánů státní památkové péče i v případě výstavby nových objektů v památkově plošně chráněných územích. Zde se navíc ale ještě posuzuje navrhované umístění novostavby (např. výstavba na historické stavební parcele bude posuzována jinak než stavba „na zelené louce“) v rámci určitého areálu či sídla (vliv na hustotu zástavby) a opět celková hmota objektu (podlažnost, často řešená již v rámci územního plánu konkrétního sídla) a jeho působení v přilehlém prostředí. V případě horských oblastí s mnohými možnostmi výhledů z různých míst je zde posuzováno i zachování krajinného rázu dotčené lokality. Vše výše uvedené pak musí nutně korespondovat s platnými územně plánovacími podklady dotčeného sídla.

Základními právními normami pro vydávání závazných stanovisek a upravujícími nakládání s památkovým fondem vůbec jsou tyto:

1) Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů,
2) Vyhláška č. 66/1988 Sb., k provedení zákona o státní památkové péči
3) Evropská úmluva o ochraně architektonického dědictví č. 73/2000 Sb. mezinár. smluv,
4) Evropská úmluva o ochraně archeologického dědictví č. 99/2000 Sb. mezinár. smluv,
5) Evropská úmluva o krajině č. 13/2005
6) Nařízení vlády č. 127/1995 Sb., o prohlášení území ucelených částí vybraných měst a obcí s dochovanými soubory lidové architektury za pam. rezervace (VPR H. Štěpanice a Jizerka)
7) Vyhláška Ministerstva kultury č. 413/2004 Sb., o prohlášení území s historickým prostředím ve vybraných obcích a jejich částech za památkové zóny a určení podmínek jejich ochrany (VPZ Dolní Vernéřovice, Šímovy Chalupy, Modrý Důl, Velké Tippeltovy Boudy).

Státní památková péče je územně organizována po obcích s rozšířenou působností a po krajích. Poněkud neprakticky tak jako organizace vydávající příslušná závazná stanoviska na úseku státní památkové péče působí pro CHKO Jizerské hory a Krkonošský národní park obecní úřady hned několika obcí s rozšířenou působností (Trutnov, Vrchlabí, Jilemnice, Tanvald, Jablonec nad Nisou, Liberec, Frýdlant) a dva krajské úřady (Hradec Králové a Liberec). Se všemi těmito úřady je možné komunikovat prostřednictvím elektronické pošty, datových schránek, telefonicky i osobně v úředních hodinách.
Stejně jako při posuzování staveb z hlediska ochrany přírody i v tomto případě všem stavebníkům doporučujeme projednání jejich záměrů v rámci konzultací s orgány státní památkové péče ještě před podáním žádosti o vydání závazného stanoviska. Tato praxe se osvědčila obzvláště v případě složitějších stavebních záměrů. Včasným projednáním je možné dospět ke konsensu ještě v době zpracovávání projektové dokumentace a stavebník tak nevynakládá zbytečné finanční prostředky na její přepracovávání.

Již před polovinou 20. století se pokoušeli naši předchůdci zachovat typický ráz zdejší architektury stanovením jejich charakteristických rysů. Toto jsou ukázky z formuláře pro stanovení obecních pravidel výstavby sestaveného v Jelení Hoře r. 1940.

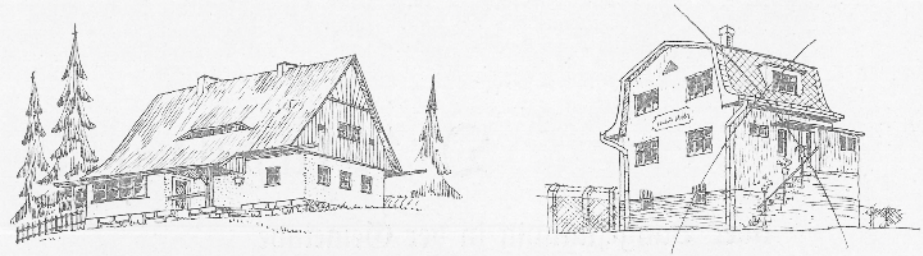

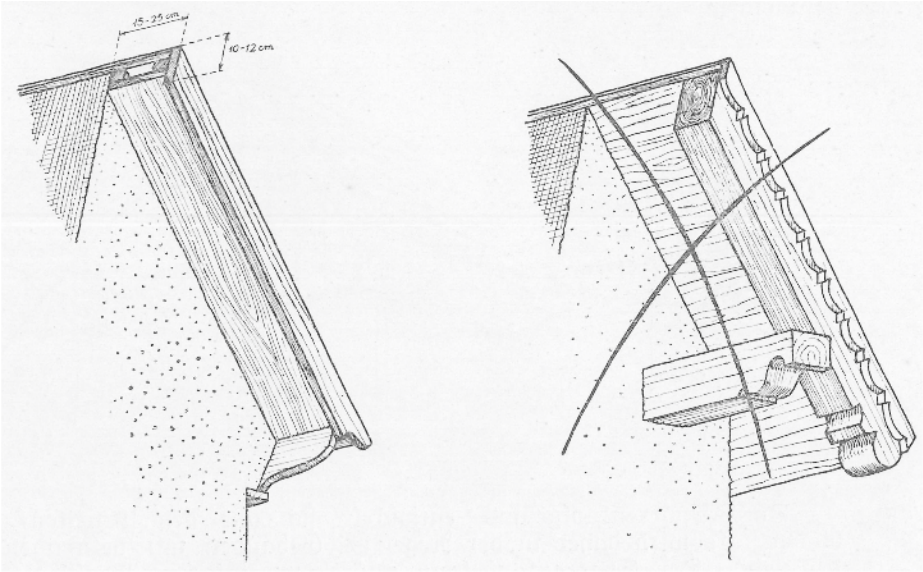

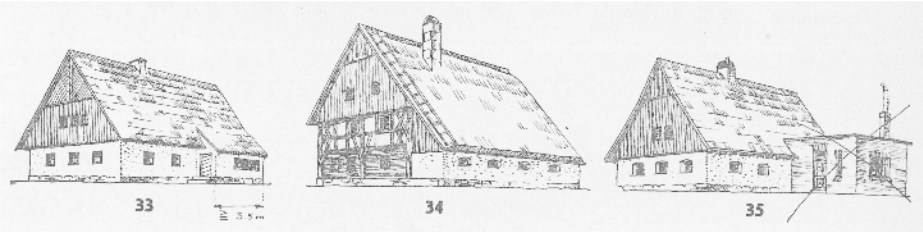

Projekt „Typická architektura Krkonoš a Jizerských hor"

reg. č. CZ.3.22/3.3.02/09.01089 je spolufinancován Evropskou unií
z prostředků ERDF v rámci mikroprojektů Operačního programu přeshraniční spolupráce
Česká republika – Polská republika 2007-2013 prostřednictvím Euroregionu Glacensis

Text: Pavel Klimeš, Jiří Louda, Jana Mejzrová
Foto: Kamila Antošová, Pavel Klimeš, Jitka Kopáčová, Jiří Louda, Jana Mejzrová
Perokresby: Renata Oppeltová
Grafická úprava: 2123design s.r.o., Radek Etrych
© Vydala Správa Krkonošského národního parku v roce 2010.

112 SOS
150 HASIČI
155 LÉKAŘ
158 POLICIE

602 448 338
(+48) 985 nebo **601 100 300**
HORSKÁ SLUŽBA (CZ) / **GOPR** (PL)

KARR SA
CZ PL Cíl 3 / Cel 3 2007–2013
EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ / EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO
PŘEKRAČUJEME HRANICE / PRZEKRACZAMY GRANICE
EUROREGION GLACENSIS

Projekt je spolufinancován z prostředků ERDF prostřednictvím Euroregionu Glacensis.